

„Пекло“ Ненаситецького порога

ЛИСТИ ІЗ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ

Д. Гуменна

I

Ненаситець, 23/VII — 28 р.

Ти, Василино, вже, мабуть, розгнівалася, що не пишу нічого. Але в дорозі не пишеться. Та й взагалі листи пишуться тоді, коли порожніше стає. А коли повно жити, коли нахлюють нові й нові вражіння,— тоді людини стає тільки на те, щоб дивуватися.

Від рання оце сижу над засудженим на небуття пишногрізним Ненаситецем. Природа потурбувала саме в цьому місці навергати скель та ще й так зручно, рівним виступом — плацом. Наче знала, що напередодні загину порога звідусіль будуть ходити сюди на прощання тисячі прочан.

Під стінами цього грандіозного Катерининого крісла (коло Дніпрорельстану є ще одне крісло її — то ж не змішуй) і сижу я... Білопінні хвилі киплять, перевертуються й обмивають мої ноги. Заплющую очі. Якось морозно по душі од цього безутомного й грізного клекоту. Морозно, що де ж за три кроки од мене: здається, простягнула руку — і в цьому білому вулкані...

А сонце дитинно голубить, легіт лине з наївно-синього неба на мене. Як піду я звідціль?

Що це? Зверху падає лушпиння з яйця й шкуринка обгрізеного хліба. А, це екскурсанти кидають із „крісла“ свої переїди. Люди?

Так, люди... На світі є ще крім простору, скель, чайок білокрилих, крім цього грізного клекоту - кипіння, є ще люди.

Слобода за слободою голі, безсадні, порохняві, сірі... Коло цих мальовничих берегів такі непривітні зовні села...

А людність тут у паніці, невідрядісна. Хліб вимерз, погорів... Усяке готується до голоду. Нема й мови, щоб тут де дістати окраєць хліба. Ціни на єдиний продукт, що можна дістати — молоко — міські.

Де ділася славнозвісна гостинність сільська? Чи її тут не було, у цьому закутку мізерії й зліднів?..

Віриш, Василино, вони не бачать, яка краса під носом у них. „І чого оті курсанти (еккурсанти Д.) ходять сюди?“ — казала допіру молодиця, що прийшла збирати хмизу. — „Я би цього Ненаситця й повік не хтіла би

Кодацький поріг

бачити. Як розшумляться оці пороги, як осточортіють, то не знаєш, куди пішов би, аби не чути“...

Зрозуміло, що вони дивляться на екскурсії, як на витівки лежнів і як можуть, живляться з них.

Дичавина тут страшена. Над Кодацьким порогом стоїть на горі, на руїнах Кодацької польської фортеці, пам'ятник з написом:

На этомъ мѣстѣ гетманъ Богданъ Хмельницкій съ войскомъ запорожскимъ взяли приступомъ польскую крѣпость Кодакъ 23 апрѣля 1648 года.

Вали вже ледве помітні. На одному приступнішому боці вже засаджено город і хата будується.

Запитала я в молодиці, що ночувала в неї:

— Що це в вас за пам'ятник стоїть?

— А хто його знає! Це, кажуть, якийсь там пан похований, чи що!..

Подібну відповідь почула я й з других уст у цих самих Старих Кайдаках.

А про колективізацію таке уявлення у придніпровських людей:

— Є чутка,— скаржиться молодичка,— що тепер буде общий тік і з поля звозитимуть туди хліб. Тоді обчеська машина помолотить і будуть видавати хунтами. Ніколи в світі цього не буде! Та нехай воно на пні стойть, ніж я мала на когось робити!..

„Чутка“ ця дуже пошиrena.

— Та щоб я не мала права в своїм городі викопати собі картоплі на обід?! Ти не знав, як я її садила,— не знатимеш, як і викопаю!

Тут, на камені, якось не віриться, чи була революція, чи ні. І невже вона відбилася на селі тільки тими облігаціями, викачкою хліба, самообкладанням, прокльонами...

Я признаюся тобі, Василино, нічогісінько не розумію тепер... Не розбираю... Селянське господарство занепадає, руйнується... Яка кому користь від цього? А тут ще й привид голоду...

І невже це реально?— Найреальніше зараз — цей прибій хвиль до ніг моїх і ажурні пестощі сонця та леготу... А більш я нічого не хочу зараз знати...

II

Комуна „Авангард“ на Запоріжжі.
1/VIII — 28 ρ.

Ось я й серед степів. Хвилясті, кряжисті, лисі простори. Сонце ви-
кочується урочисто - байдуже — скалка олії на воді.

Страшно йти в них, у ці незнані простори. Залякано я голодом —
а ну ж, доведеться од голоду тікати чим дуж!? У Запоріжжі хліб на
картука дається. А тут ще згостила панічні фарби молодиця на ст. Ново-
Карлівці.

Було ще темно, як я вийшла з вагона. Чекаючи, заким розвидниться,
я завела розмову з круглењкою молодичкою:

— Як тут у вас із хлібом?

— Та як?... Оде вчора баби хтіли бити предсідателя в нашому
селі, так утік вікном.

— За що бити?

— Не дають без бомажки хліба в лавці... Так хоч бери, та з го-
лоду здихай! — відповіла, неначе на мене сердилася.

— Якої бомажки? — допитуюся таки.

— Це дають у сільраді бомажку, хто нуждається хлібом. Без неї в ко-
операції хліба не получиш... А предсідатель не всім дає бомажку таку...

Після короткої, але ніякової мовчанки пытаю:

— А комуна Авангард далеко звідси? — Питаю і острах, що докраю
знеохочу відповідати свою розмовницу.

— Отут вона за кряжем, наші люди туди їздять хліб молотити,
бо там дешевше й краще чи що... — довірливіше відповідає молодиця
на мое велике дивування.— Це близенько, верстов чотирі звідси. Так бу-
дете йти просто по лінії, а тоді звернете праворуч попід мостом,— вже

й зовсім розохотилася молодиця.—Наші дівчата та хлопці частенько ходять туди на кіно, на виставу...

Дивно! Слово „комуна“ не залякало молодиці. Здається, ніби навпаки...

Йду. Кукурудза, кукурудза без краю. Десь на крайнебі виростає густий, гігантський ліс. Це хвилястий степ обманює. Зовсім це не гігантський ліс, а та сама кукурудза на макортні.

Вранішню тишу прориває оклик. Десь зовсім близько, але нігде а ні душечки...

Де ж тут та комуна? Добрі мені чотирі верстві!..

І якось несподівано виросла слобода. Далеко видно червоні ворота в клунях. Як біжче підійти, то це половина хатньої стіни помощена в жарко-червону глину. Нашо це?—Десь то на знак, що там комора, а не хата. Ні, це, мабуть, не комуна.

Але он, убік од слободи, в долині радіо-шпиль прип'ятий до землі дротами. Червоні, заводські ніби, будівлі... Ще біжче — посадка по обидва боки шляху. Ну, це, мабуть, і є комуна.

В комуні зустріли мене ні здивовано, ні радо, ні вороже. Хто здивався, проходив повз мене, так, наче я давно відома тут особа.

— Голови зараз нема. А замісник он! Середа, а йди сюди!—гукнула комунарка, стрижена майже по-чоловічому і в одягові не селянському.—Ось до тебе...—Та й побігла кудись.

— Подивитися на комуну? Піду пошукаю помешкання для вас...—заклопотано відповів замісник.—В нас, бачите, тіснота...

Коли я вже поставила свого баула на долівку у кімнаті, куди провів мене товариш Середа, то він зацікавився:

— А хто ви така будете?

— Я екскурсантка.

Цього було для нього досить.

Аж потім, як мені розповіли, що до комуни ціле літо ходили екскурсанти часто по 500 чоловіка на день,—школи, інші колгоспи, робітники, поодинокі туристи, Л. Троцький, Ф. Гладков, В. Чубар, редактор „Крестьянського журнала“ т. Поліфьоров і т. д.,—тоді я зрозуміла причину такого ділового й невитрішного ставлення до мене. Звикли.

Я тимчасом широко розплющую очі, роззираюся на всі боки. Комуна!.. Не „загірня комуна“ Хвильового, а реальна, жива комуна. Коли б хоч чого не недобачити, коли б хоч роздивитися, у що втілилося це таємне, віками манливе слово, ця страшна „комунія“.

Передо мною комунарка, так само коротко, як я вже бачила одну, стрижена, так само без слідів селянського в одягові. Я її жарко засипаю питаннями, хоч у голові в мене важким камінням обертаються думки після безсонної ночі.

— Як у вас тут, не бояться голоду?—(„Кому що, — а курці просо“).

— Ні, ми й не знаємо нічого,— гостинно усміхається комунарка.— Хліба в нас удосталь, і на майбутнє не жуrimося... Як підеш на село, то там аж страшно чогось стає...

„Як підеш на село“!.. Як звучить! Підеш у другу країну. Оця „іншекрайність“ зразу вразила мене. І дедалі це почуття тільки росте в мене.

Якийсь особливий дух, атмосфера, відмінна від селянської, та їй від міської, оточує мене, відколи перебуваю в комуні.

Вона й стоїть якось особняком від слободи, молодим парком і червоними цегляними корпусами — ніби заводськими — уперед. У цих корпусах купчиться млин, олійня, машиновий відділ, столярно - механічні майстерні, реманентний склад, лазня і... клуб. Одалік — цегельня. Вглиб, у придолику, оточений аби - якими садочками стилю колишнього хазяїна садиби, куркуля Цибульки — чотирікутник житлових приміщень із виходом усередину цього чотирікутника. Тут і канцелярія — мозок комуни, і дитбудинок, і ясла, і школа, і бібліотека і кооператив. Вимощені червоною цеглою доріжки поєднують ці помешкання, вони ж виводять за межі чотирікутника до стаєнь, коровника, свинарника то - що. Якась планомірність і внутрішній задумчується у всьому розташованні.

Вбік од цього чотирікутника — цегляна доріжка до столової. Туди й пішли ми,— я та моя перша знайома комунарка.

На мое питання, чому вона не на роботі, комунарка пояснила мені, що вона сьогодні виходна. Виходна? Як у якийсь установі, чи на заводі? Так, так, у них заведено профспільчанські порядки. Кожне має свою спеціальність. Вона куховарка, чергує через день сутки; є доярки, свинарки, няньки, модистка то - що. Чоловіки, ті навіть більше вже спеціалізувалися.

Столовка здалася мені тісна й повна мух. Однаке, стоять окремі столики, на столиках у держачках стремить меню, поміж столиками ходять столівниці й послуговують одвідувачам.

— Вам що? — якось суворо й гостро запитала мене столівниця Паша. Вона працює тимчасово літом, а зимою збирається вчитися далі (а закінчила вона партшколу).

Кожен одвідувач, замовляючи собі щось, зараз таки платив готівкою, а столівниця цю готівку кидала в скриньку привішену на стіні. Готівка? Так, так, Василино, в комуні існують гроші; свої, саморобні гроші — талончики жовтенькі, синенькі, червоненькі, біленькі з написами: „Комуна Авангард“, „1 коп.“, „3 коп.“, „5 коп.“, „10 коп.“.

Кожен комунар одержує їх що - місяця за свою роботу. За ці гроші він харчується, платить ними за помешкання та освітлення комуні, купує, що йому треба, в кооперативі. Все це обходить комунарові дешево: харчі столовка продає за собівартість, кооператив не вибирає патента, — отже дешевше продає відсотків на 7 — 8. А коли комунарові потрібні справжні гроші, то він бере їх у канцелярії. Комуні це так краще, бо вона тимчасом грішми орудує.

Коли мені це все розповіла моя розмовниця, то я не подивувала, що мала оплата праці. Комунар на вільній роботі одержує 18 карб.,

а найвища ставка 37 карб. Це голові. Для завідувача окремою галуззю — 27 карб., Спеціяліст — 24 карб. Крім того кожен комунар може виробити більш, як захоче.

— Скільки ж ви проїдаєте в столовій?

— Жінки економлять, — сміється моя бесідниця. — Проїдають 7—8 карб. А чоловіки 10—15 карб. у місяць.

У столовій сиділо кілька пізніх одвідувачів. Машиніст од дизеля — змінився з роботи, дві стареньких бабки у селянському одягові. Вони мені здалися таким контрастом усьому, що перед очима! Ніби атавізм, ніби наїvnі очі минулоГ епохи зирнули у сьогодні.

— А яка спеціальність цих старих жінок? — питую я в своєї бесідниці.

— Жодна. Це наші утриманки. Ми їм платимо по 12 карб. на місяць, як і дітям шкільного віку... У нас же соціальне забезпечення. Правда, ѹ вони можуть заробляти, як хотять і як є по них робота.

Столова цікава як їжна пора, а тут їх аж чотирі: сніданок, обід, полуцені і вечеpя. Скликає дзвін. (Бач, як змінилися функції дзвона! А таки не вивівся з ужитку!).

Сходяться, сходяться, все компаніями. Дивиця за столами, де тут „сім'я вечеpя коло хати“? Де батько, мати, син, невістка, дівка, „маленькі діти коло їх“? Де велика миска посеред столу і де ті ложки дерев'яні, що возять страву до рота, лишаючи за собою дорогу на столі?

Он сидить підліток - хлопчак за столиком із своїми однолітками і з видумасами обідає. Он і мати його серед жіночтва, зовсім у другому кутку, вибирає щоб їй таке взяти: чи суп, чи борщ? Он і батько сидить із своєю верствою і за дебатами, кого і як поставити на полевода, забув, що він єсть...

Так, це сім'я, але яка численна, яка надзвичайна, складно - переливчаста сім'я! Харчі в столовій звичайні. Не мудрі, але тривні ѹ пользовиті. Та на ось тобі меню обіду:

Борщ	6 коп.
Суп	6 коп.
М'ясо	10 коп.
Кисляк	3 коп.
Молока шклянка . . .	3 коп.

Але порції такі великі, що береш звичайно половину. За 10—15 коп. і пообідаєш. А хліба — повні тарілі стоять. Їж, скільки забагнеться!

Комуна у всьому дбає наслідувати міський побут. Хоч не пишна, але стоїть на приході рукомийниця та бляшанка з водою ѹ кварта коло неї.

Трохи згодом пішла я бродити по численних розгалуженнях комуни. Хати, де живуть, це щось перехідне між селянською хатою та міською кімнатою. Великі корпуси з коридором посередині. Кімнати по обидва боки коридору, прикладом, як у готелі. В кімнатах долівка помазана жовтою глиною. Ліжко, стіл. Убрання дуже просте, примітивне. Нема в них

старосвітських селянських покрас (хіба що рушники та штучні квітки по стінах), нема й великого напластовання нового. Якось трохи незатишно. Проте сплять на чистих простиралах і ковдри є скрізь; на столі зубна щіточка й порошок, замісць гасової лампи — електрика. Хоч манісінські кімнатки вщерть навантажені комірниками — проте чистота. Секрет у тім, що до хати їжі не несуть. У столовці наїдайся, скільки хоч, і вона відкрита цілий день. Щоб прати, є спеціальна пральння, де завжди гаряча вода од дизеля. Діти, такі, що смітять, у дитбудинку й яслях. От і нема чим смітити.

Ти знаєш, що я страх не люблю канцелярій усякого роду. То дозволь мені обминути про неї. Всі канцелярії на один лад сухі й казенні, нехай їм усячина! Не подбають люди обставити затишніше цього центрального нерва...

Майстерні? ..

Ні, мені цікавіше машиновий відділ — серце комуни. Стоїть собі дві таємних звірини - дизелі, ритмично й упевнено стугонять день - у - день, ніч - у - ніч, гонять живучу кров по жилам комуни... Уяви, так же: чутъ смеркне, вся комуна сяє електричними вогнями... Підеш у стайні — електрика й водогін — вода з крану зразу біжить у жолоби... Мало того, дизелі — безпосередня причина охайноти комунарів — а вони охайні. Тільки кінчає роботу комунар — дивись іде до лазні митися... Дизель день і ніч постачає гарячу воду.

Ось голод насувається на округу — неврожай і в комуні, — а млин і олійня вивезуть... Буде хліб — дизель заробить...

Ні, вслухатися тільки, як упевнено стукотить ця машина! Відняти дизель і три чверти комунарського добробуту щезне...

— Як вам подобається наша комуна? — питає мене мій перший знайомець — комунар товариш Середа із таким слизьким блідоблакитним поглядом.

— Ось я багато дечого не розумію, — признаюся йому. — Коли проходиш селами, то жах бере, як воно нидіє з паніки й голоду. А в вас і не помітно, так, ніби ви в другій країні, на іншій планеті... Хіба ви сидите не на тій самій землі, не на тому самому ґрунті?

— Бачте, в нас зовсім інша система господарства, — злегка усміхнувся мій бесідник. — Ми вже давно зрозуміли, що на однім рільництві далеко не заїдеш. Тим то ви в нас побачите різні галузі господарства включно до фабрично - заводських галузів. Ось наші майстерні виробляють, у нас таки удосканалені, букарі. Ці букарі мають великий попит. Зараз ми маємо замовлення з Запоріжжя на 200 штук. Все наокружне селянство возить до нас молоти й олію бити. Ми складаємо й ремонтуємо сільсько-господарські машини. Тепер скотарство: маємо 45 коней, ось у неділю виводимо у Оріхів на продаж 10 коней. Маємо 30 корів — гадаємо молочарню разгорнути. Минулого року заробили три тисячі на свинях; тепер їх у нас 150 штук, а на той рік розгорнемо 600 штук. Взагалі ми хочемо перейти на скотарство; рільництво буде в нас допоміжна галузь. Є в нас і пасіка, правда, невеличка — 60 вуликів. Розводимо 12 десятин саду...

Товариш Середа говорив без хвальковатих ноток у голосі, байдужим рівним ритмом і од цього мене ще глибше вразила та широка картина, яку він розгорнув передо мною.

— І ось тепер у нас пропало 100 десятин пшениці; але ми не журимося. Звичайно, ми припинили свій ріст од цього, але й не падаємо, як селянські господарства,— провадив далі мій розмовник.

— Ми розвиваємося планово, а не стихійно, ось у чому секрет.

— А як же це так, що в вас вистарчило хліба до нового, а от у селі тепер багато без хліба сидить?

Цього неначе й треба було моєму розмовнику.

— Знову ж таки в нас план. Ми точно вирахували, скільки нам потрібно хліба на рік і лишок віддали державі. Ми не хovalися з хлібом, як хovalися куркулі— от у нас нічого було брати. У селян інше. Дідько його знає, скільки в нього хліба, як ти врахуєш? Тим то довелось уживати таких заходів, як викачка то-що.

— Але скільки ненормальностей вийшло од цього! — перебиваю його.— Скільки перекручувань...

— Звичайно, од цього вийшло багато ненормальностей — провадить Середа далі,— і в конечному постраждали бідняки, бо куркуль і тепер на хліб не бідує. Але знову ж таки цьому виною те, що селянське господарство не піддається жодному обрахункові, що воно розвивається стихійно...

Знову селянська правда блідне, випарюється, умирає... Встає молода, одважна правда.

„Гуртове — чортове“ — пригадалася мені сучасна приказка.
От тобі й „чортове“!..

В комуні порожнеча. Більшість комунарів на хуторі, кінчають молотити.

В низині стоїть страшенна спека. Попід хатами у садках сидять бабки й ведуть нескінчені розмови.

Це жива хроніка комуни. Їх уваги не мине жодна подія в комуні. Хто з ким де погиркався, хто захворів, хто з ким де гуляє, хто розлучився з ким, усе, все йде під їх досужі журна.

— Ну, як по- вашому, чи гарно це, коли чоловік із жінкою живе, живе, а тоді розходиться? — з місця вскач приступила до мене з розмовою стара, але із слідами давньої краси жінка, як я сіла в їхньому колі.

— А я знаю? — вичікую я.— Це як коли...

— Байдуже! — озивається баба Шерстючка, мати четырьох комунарів.— То колись було й стидно й негарно й гріх... Колись було стидно, як дівка приведе дитину... А тепер — байдуже!..

— Байдуже, та не байдуже! — третя жінка, мовчазна, каже.— Он добре мені дивиться, як він під боком із другою живе? І перед дітьми стидно, і так... — раптово замовкла вона.

— Ну ось я вже стара, й діти в мене великі вже,— допоминається із своєю образою перша баба. Мені було тоді 54 роки й дідові моєму

так само. А бабі Базалючці 50 ; на чотирі роки молодша. Як прийшли ми в комуну, то він давай зо мною розходитися... Та ще й не так аби як ! Подає він заяву до ради :

„Розведіть мене з моєю бабою, а зведіть із бабою Базалючкою“. А вона й собі подає заяву :

„Розведіть мене з дідом Базалюком, а зведіть із дідом Лозицьким“.

Ну, й куди воно, й до чого ? Всі в комуні сміються ! На раді сміються ! Так для сміху питаютъ : „Що будемо розлучати ?“

— Розлучати ! Розлучати ! — речочуться усі збори.

Ну, й розлучили. А тоді він пожив з нею два місяці та й помер. Оде то так ! Захтів перед смертю попробувати другої жінки...

Баба розповідала якось гірко всю цю історію.

— Ось та Базалючка,— зловтішно показала вона мені бабу, теж утриманку комуни.

— А як вона ?

— Мабуть соромно, та не признається ...

— Що ж, і тепер подають заяву хто з ким розходиться ? — викликаю я на розмову своїх бесідниць.

— Ні, не подають... Та й тоді не подавали... Це тільки ці так...

— Ну, а тепер є багато таких, що міняють чоловіків та жінок ?

— Буває,— неохоче відповів хтось із кола.

Розмова завмерла.

— Бабо Шерстючко, он ваш Енгельсок біжить до вас !

— А що це, діти вже повставали ? Ще ж неначе рано ?

З дитбудинку висипала дітвора. Всі в трусиках, всі на прочуд чистенькі, здорові, опецкуваті. Це вони одбули нелюбий їм післяобідній сон і тепер кожному воля гуляти.

Енгельсок виліз бабі на руки й став центром загальної уваги.

— Як, як ви на нього кажете ? — перепитала я.

— Енгельсок ! А то ще є в нас Марсик, Зорина, Воля, Марсина...

Я спочатку не вміла вимовити „Енгельс“. Так дівчата вчать мене : „Кажіть, бабо, Енгельсок, Енгельсок !“

— Ну, Енгельсок, розкажи, як ти ходив на екскурсію до паперової фабрики ! ..

Цьому екскурсантові ледве чи є три роки.

— А хіба матері не бояться в ясла дітей давати ? — питаю я, дивуючися, які хороші діти в комуні.

— Спочатку не хтіли, а потім кожна коли б скоріше в ясла, коли б клопоту збутися.

— А не скучають ?

— Чого там ? — дивується баба. — Після роботи, як захтіла, взяла, побавилася... Вони ж у нас усі перед очима. Ото тільки, що під додглядом та в чистоті!.. Е-еге... Нашим матерям тільки подай ясла ! ..

До мене підбігло ззаду опецкувате дівча років 4—5 з лукавими великими чорними очима й бух мені на коліна ! Ще й руками за шию вчепилося.

Я, признатися, здивувалася з такої передчасної довірливості.

— Як ти звешся? — питав, не я її, а вона мене.

Я сказала.

— А мене Уля! А в тебе є діти? А ти в нас жити будеш?

Еге, це дитятко цілу анкету примусить заповнити!

— Хто ж тобі дав м'яча? — питав вже я її.

— Кость!

— А хто ж він такий?

— Мій Кость!

— А тато в тебе є?

— Нема!

— А хто твоя мама?

— Всі!

— А кого ти найбільш любиш?

— Мелашку!

— А чого?

— Бо вона мені їсти дає!..

Цей діялог цікавий ще й тим, що Кость та Мелашка — це батьки Уліні. Їх історію розповів Ф. Гладков у своїй книжці „Комуна Авангард“. Я, признатися тобі, читаючи її ще до своїх одвідин комуни подумала, що Гладков скильний скрізь бачити Дашу й Глєба.

Проте все було так.

Як пішов Кость у Червону армію, то Мелашка зійшлася з другим. Прийшов Кость, бачить таке діло — мовчки й гордо дав місце своєму замісникові, а сам парубкує.

Ця історія ще й досі відгомонюється в баб'ячому колі. Докладно розповіли її й мені, показали їй усіх героїв її.

Взагалі всі дуже добродушно ставляться до розходин і сходин і охоче про це говорять.

— Не розпитав Гладков мене! Я б розказала, як воно все було!.. — сміється котрась.

В цей час у подвір'ї счинився тріск і крик. Двоє житців дитбудинку спромоглися зрушити воза на подвір'ї і віз, покотившись, поламав тинок, що загорожував квітничок посеред двору.

Одне дитинча миттю десь зникло. А друге стало ні в сих, ні в тих... Тікати пізно, бо побачили з вікна канцелярії...

— А ти нащо зламав?! Ловіть! Ловіть його! Сключати з комуни будемо! — кричить хтось із вікна.

Як не вдариться в плач, що прошпетився, як не кинеться тікати, щоб не „сключали“ з комуни!

— Невже це в вас найстрашніша кара — виключити з комуни? — сміючись разом зі всіма свідками цієї сцени, питав я.

— А, це найстрашніше!

— Чого, още недавно оштрахували няньок по п'ять карбованців, за те, що дітей били. Одна каже — „не я била“ й друга каже „не я“... То їх узяли та обох... — веселий настрій опанував усіх і всі почали ще дужче реготатися.

Тимчасом Уля мені розповіла, що вона живе „там“, і рукою показала. Взяла мене за руку й ми пішли „туди“.

Це чистенькі кімнати з дитячими ліжками. Чистота й порядок б'є в очі. У великій кімнаті, де пахла свіжо вимита підлога, стояли круглі низенькі столи й стільчики. Діди Ленін та Шевченко дивляться із стін. На підлозі вовтузяться немовлята. На нас не дуже зважають, кричать, няньки їх утихомирюють... Як непомітно увійшли ми, так непомітно й вийшли...

Дітям є окрема кухня, окремі харчі, окрема пральня, окремі убиральниці...

Добро отим комунарським дітям, Василино!

Над вечір у суботу поприїздили комунари з хутора і враз комуна зарясніла людьми. Зарябіли труси, мускулясті руки, голі ноги, картаті міські кепки; дівчата й жінки всі до єдиної стрижени. До речі, я довідалася про секрет їх оригінальної зачіски. Я думала, що це смак такий, а це — перукар комунарський інакше не вміє.

Від них усіх віє чимось специфічним. Печать селянства вони вже втратили, хоч уся комуна — виходьки з села; але нема тої міської розвязності, хлюстоватості в поведінці.

Спортом захоплюються; зразу ж, як приїхали, чи спочивали, чи ні, посипали на спортмайдан.

Я за ними.

В атмосфері південно-українського синього - пресинього неба жовтою міддю вилискує світлодайний сторож нічний — місяць.

Гойно розкинувся степ повище комуни. Якось композиційно виглядає комуна в низині. Посередині заводський корпус, по боках два сліпучих ліхтарі серед молодої зелени. Над усім панує радіо-шпиль.

Тут у степу, просторий спортмайдан здається мініятюрний, гіантські кільця, гойдалка, не що, як сірнички позатикувані дитячою рукою в серце велетенської паляниці.

А комунари в трусах, у червоних, далековидних, мальовничих на степовому вечірньому тлі, майках — лялечки, казкові гноми, маріонетки, що скачуть круг химеристих перелетів футболу. Хто повірить, що оці рухливі напружені фігури, такі загублені серед неозорного простору, творче міняють обличчя степової України?

Ніби назустріч моїм думкам київський робфаківець Степан Шерстюк широким рухом руки обводить усі околиці на крайнебі.

— Оці всі села, що ви бачите, всі будуть комуни. Одеї хутір — наш сусіда — вже давно готовий перетворитися на комуну; ми його цілком приєднаємо до себе, коли б тільки розстроїтися... Та тут кожен селянин вже звик до думки, що рано, чи пізно, а доведеться йому колективізуватися...

Він з неприхованою любов'ю дивиться на комуну внизу і видно йому так і проситься сказатися та грандіозна картина село - міста, що вимріяна в кожного з них.

— Ви дивіться, який несприятливий рік, а ми будуємося. Бачили ви, свинарник будується? Він буде кращий за хати, де ми живемо, буде устаткований за останнім словом техніки. Отут на горі стоятиме школа; вже це осені починаємо будувати. Тут буде семилітка й сільсько-господарська профшкола з ухилом колективізації. Єдина школа на Україні такого типу. Вона матиме крайове значення. Клуб отої наш нікуди не годиться. Ні кімнат, ні читальні нема; а ще як наб'ється зимою селян, то нікуди повернутися. Ми зробимо такий клуб, що буде обслуговувати цілу околицю.

Він помовчав.

— Замісць отих халупок, де ми живемо, збудуємо трьохповерховий будинок американського стилю. А столовка хіба така буде?! Та ми все знесемо, що тут тепер є, бо нам скрізь тісно! Тут буде зовсім інший план!.. Обсадимося парком, овочевий сад через кілька років виросте... Залізницю підведемо під саму комуну... Приїздіть до нас через десять років,— нагадав він, що я стою поруч нього,— ви не пізнаєте комуни Авангард!

У леті думок він замовк.

— А через тридцять — сорок років тут буде місто-комуна Авангард! — линула далі Степанова фантазія.

— А як подумаєш, що вже й тепер, і така, як є, комуна відограє агітаційну ролю своїм існуванням, то...

— Так, так, я думаю про це саме,— підхопила я.— Я не повірила Гладковській книжці про вас. Думаю: ану ж, поїду та побачу! І правда. Ви наче з політограмівської сторінки скочили...

— Та це ніхто не вірить, хто не бачить,— радісно усміхається він.— Як я почну розповідати там у Київі, кажуть — брешу. То я й замовкаю. Брешу? — Брешу. Приїдьте, подивіться!

Приємний нервовий морозець пробігає по мені й падає в теплінь степової ночі. А заразом надзвичайно гарно й легко. Якась вага спадає й спадає з душі. Прозоро...

В цій прозорості селянська правда блідне, випарюється. умирає...

Устає одважна, молода правда.

От тобі й „гуртове — чортове“!

Увечері по ясно освітленому подвір'ї гуртами блукають, стоять і сидять комунари. Де гітара, де співи, де грамофон голосить. Святочно нудний настрій вітає по комуні.

По - під хатами незмінно сидять хронікальні бабки. Серед них гість, Любов Марковна. Це говоруча, літня вже інтелігентка - вчителька типу народників 60 — 80 р. р. Вона любить красно говорити з закругленою співучою інтонацією. Вже кілька день гостює вона в комуні, де є багато її учнів.

— Ну, от у нас уже нема за що сваритися... — ніби провадить свою думку далі товариш Василь Шерстюк.— Ми маємо що їсти, у що вдягтися. Але чогось нудно! Чогось не хватає...

Любов Марковна стрепенулася:

— А знаєте, Васю, це дуже цікавий симптом! Якісь причини цьому та є! Вам уже не хватає чогось, хочеться більшого...

— Як прийде неділя, то така довга, така нудна! За неділю більш утомишся, як за цілий тиждень роботи... Піти б у село? Ну, ѹ що я там побачу? Як село до нас ходить на розвагу. От, вірите, Любов Марковна, як у нас яка лекція чи вистава, чи кіно,— повен клуб селян... Ми вже для них щось, ніби місто...

Він помовчав. Мовчала й Любов Марковна.

— Це б у місті, то я пройшов би по вулиці, то й то веселіше було б... Хоч би кіно вже скоріше було, або що...

— А знаєте, це те, про що ми з вами не раз розмовляли,— якось разом з Василем почала Любов Марковна.— Скільки ми працювали, скільки поклали найкращих сил, здоров'я для революції... А нас одсунули... Інтелігенції не довіряють, пришипили їй огулом ганебного ярличка. А тепер: культурників у комуну треба. І їх нема. Свої ж не нарости...

— Ну й чого ти сіла напроти мене, Ганно? Я ж тебе вже цілий тиждень бачу перед собою! — узявся Василь до неповинної молодиці, що сиділа проти його.— Чи ти думаєш, мені не надокучило на тебе дивитися! А ти й знов передо мною!

Цей гнівний Василів протест проти Ганниного злочину накликав сміху. У сміху й потонула розмова про культуру та культурників. Але то там, то там ця тема виринає, комуниари признаються, що це тепер найболючіше питання в комуні.

На нудьгу скаржилася мені ще одна комунарка. Але то зовсім іншого гатунку нудьга.

Жіноцтво, як ти сама, Василино, знаєш, скрізь дріб'язковіше й з вужчими інтересами, ніж чоловіки. Хто з ким живе, якої матерії набрати, як би дешевше прожити,— далі цих інтересів пересічна жінка не йде. Не краще й у комуні. Як не сумно, але це так.

Тільки я тут здибала ще одну, ще нижчого гатунку. Правда, тішу себе тим, що це випадковий елемент у комуні й не характеризує типа тутешньої комунарки.

Всі інтереси цієї людини зосереджені в царині жіночої частини людського тулубу. Уявляєш її собі: підтоптана, але з претензією на красу, із штучними кучерями, розраховано випущеними з під червоної хустинки, з солодкою манірною усмішкою, у підкреслено міщанському вбрани, із тлустими голими руками.

— Ви з города? — якось перейняла вона мене на подвір'ї.

— І я з города... — бігом похвалилася.

— І давно ви тут? — я питала.

— Вже з год скоро буде...

— А як же ви тут опинилися? — питала.

— Син мій тут кіно-механик. Я приїхала до нього в гості й понаравилося мені...

— І гарно вам тут?

— Та нічого, звикаю; але мені тут так скучно! Ходімо до хати!

Посидимо, побалакаємо...

— Оце знаєте,— секретним тоном почала вона, як тільки ми увійшли до хати,— я в комуні через одного комунара...

В оголених досить деталях вона розповіла мені, як він залиявся до неї, як для нього вона покинула жениха в Сталіні,— правда, то був татарин, то не дуже шкода,— як вона вступила до комуни, а він... жонатий, як вона завагітніла, як він одсахнувся, як вона писала й передавала через комунарів листи йому... Аборт... Одним словом обдурив, помститися, в комуні нудно, нема мужчин...

— Хто ж це такий? — зацікавилася я.

— Ви, мабуть, його знаєте, Середа.

— Середа!!!

— О, то такий, що жодна нова жінка чи дівчина в комуні не минає його рук. Це півень до всіх дівчат!

— Як?

— Кожну обробає...

Мені пригадався цей Дон-Жуан. Трошки розпливчасті риси й слизький блідоблакитний погляд.

— А в нього ж жінка є!

— Він уже її спортив. Вона бульна. О, вона в нього дуже добра... Як Середа гуляв зо мною, то всі ж бачили. І вона бачила. Кажуть, як побачила нас удвох, то сміється: „О! Мій Іван уже жениться”... Вона добра! Гарна жінщина... Я з нею трохи приятелю...

А! Це зовсім інший серп світла падає на комуну! І чим це я сподобалася, що вона мені все розповідає? (Потім я довідалася, що вона всім до краплиночки все розповіла). І Середа! Це ж один із стовпів, організаторів комуни!

— То як же він силою примушує жити з ним, чи як?

— Ні, ні, по добрій волі! Котра не хоче, то тої він не трогає...

Бачить вона мій подив неймовірний і вражає мене ще більше:

— Тут у цій комуні не розбереш хто з ким живе... Кожне перепробувало з десятъма жити. Та старіші ще хоч розходяться та сходяться. А молодші, то вже й не дружаться. Як кури! Де впіймав — там і закотив!

— Ну, а діти?

— Дітей нема! Не хтять. Тільки одна дівка привела дитину та й та з чоловіком не сходитьсь. А то все аборти...

— Ви бачили одну в білій косинці? Вона сиділа напроти вас учора в клубі. Вона ж дуже гарненька, а от на неї вже ніхто не дивиться, вже всі з нею гуляли. І ще одна така є, що її ніхто не хоче... Мужчини хитрі, вони й сами не люблять таких, що для всіх...

Вона вивертала цю брудну білизну з якоюсь насолодою далі й далі.

— У нас є двоє, що хворіють венеричною хворобою.

Далі я вже їй не вірила. Це вона, мабуть, із якоїсь злости.

— Ну, чого ж вам скучно? Тут же так легко зробити весело

— Та, знаєте, не хочеться розбивати життя чіесь. А молоді мені не інтересні. Мені хочеться друга, щоб я з ним пройшлася вечерком, поговорила... Я тут навіть ніколи не удягаюся, а в мене все, все є. Є гарні костюми... Ну, вдягнешся — для кого? Хай уже буде так...

Вона почала показувати оті свої „гарні дуже костюми”...

Тобі ще не гайдко, Василино? Людина тільки цим і живе, нема в неї іншої мови, іншого подуму. А комуна? Що вона комуні і що їй комуна?

Ні, вона тут довго не вдергиться!

На другий день, як я прокинулася, то Середиха десь пішла, а Середа теж встав уже. Він помітив, що я не сплю вже.

— Як спалося? — з за газетної шпалти питає він, між читанням. Мені пригадалося все, що вчора розповідала Чернишовша.

— Слухайте, товаришу Середа, — не довго думавши, почала перевіряти почути вчора. — Як у вас тут розвязується статеве питання?

— Хіба що? — бовкає Середа, не кидаючи читати.

— Та я ось чула, що в вас тут огульне многоженство й много-мужество.

— Той, хто вам казав це, дуже перебільшує! — одклав убік він газету. — Правда, розходяться й сходяться, всяке зного бажання. Але ж це особиста справа кожного. Дітей комуна взяла на себе, хоч кожен знає їх батьків...

— Ну, а молоді? Вони ж уже навіть не сходяться парами?..

— Що ж, ми руйнуємо сім'ю, — промовив він, як річ давно й міцно передуману.

— Що-о? Оде так! Слухайте, та ви гляньте на ваших дівчат, які вони виснажені та зелені!.. Молодь же зарання старіється і фізично й душевно... Скільки про це було писано, скільки обговорювано... — загарячилася я.

— Я понімаю. Я це бачу сам по собі, — одверто й просто уявив він за приклад себе. — Коли б я починав спочатку, то, мабуть би, так не робив. Але я спорчений. Я починав у 14 років. Саме тоді була війна й молодиці, де не піду, запрошують до себе.

Він встав, взяв папіросу й походив по хаті.

— По-моєму це така потреба, як і їсти. Мучить, мучить, нічого робити не можна. Тільки про це й думаєш. А як задоволінішся — тоді знов чоловік, як чоловік.

Він сів на табуретку ближче.

— Ну, хіба тебе це не мучить?

— Прекрасно, — не звернула я уваги на нього. — Ви вже завершений у своєму розвитку й вас переробити не можна. Але ви робите нечесно, ви ж обдурюєте, щоб добитися своєї мети. Як комуніст, ви не повинні би цього робити.

— Я ніколи не дурю. Я пропоную. Хоче — не хоче...

— А Чернишовша?

Він здивовано засміявся.

— От, чортові баби! Вже розказали! Та я ж її не дурив!

— А ви ж обіцяли їй женитися!..

— Та ніколи цього не було!..

— А вона каже так...

— Та слово чести я ніколи їй не обіцяв! — безтурботно сміється

Середа.

У всій цій розмові мене здивувало те, що як я не безцеремонно влазила в такі інтимні справи, Середа вважав це цілком нормальним. Потім я побачила, що всякі такі справи, які в нашому суспільстві звикли тримати в секреті, тут трималися на видноті. Їх обговорювали, наче кожен сам із собою.

— Венеричні хвороби? Так, у нас є одна пара із трипером. Ми їм заборонили сходитися з другими комунарами. А так ця хвороба не заразна.

Тимчасом Середа не на жарт заінтересувався:

— Хіба ти не людина, що тебе не хвилює це?

— Що?

— Ти, значить, противник такого життя? У тебе нема таких потреб?

— Мене може й хвилює, але у зовсім інших формах,— задумалася я.— Для мене є кохання... У вас в комуні це слово, мабуть, не вживається?..

— По-моєму у всіх жінок є те, чого мені треба,— своєрідно відповів Середа.— Скільки ж тобі років? — І незамужня? Невже тебе не мучить? Я не вірю, що є такі люди, яких це не мучить!

— Та мені байдуже,— сміючись запевняю його.

— Не вірю... Це ти, щоб захиститися. Так усі жінки захищаються.

— Так і буде, як не вірите. Я не бачу потреби запевняти вас!..

— А щоб я перевірив?

— Що ж, ви можете зробити це силою.

— Ні, я силою ніколи цього не роблю.

— Знаєте що! Я вже хочу вставати,— перервала я несподіваний закрут розмови,— як би ви вийшли?..

— Можна! — згодився Середа.

І Середі я не повірила. Розпитувала ще. Інтересно, що як я розпитувала здаля, кожен комунар уникавдалеко заходити в такі розмови. Коли ж я показувала, що знаю їхні ситуації, комунари не крилися і не захищали. Розводили руками.

— Не знаємо, як вивести,— казав машиніст.— Спочатку рада втручалася, забороняла, а тепер облишила. Хай іде так, як ідеться.

— От один комунар мені хвалився,— вів далі машиніст.— „Моя дочка вже гуляє“. А тій дочці немає ще й п'ятнадцять років. Ну, й нічого не скаже, бо й сам же покинув жінку, а живе з другою.

— Це хіба що дітбудинковські ще не зачеплені. Та й там оце знайшли вагітну дівчинку.

Голова комуни, товариш Лозицький, дивиться просто:

— Ненормально? — Та ви підіть на село, подивіться, що там робиться! У нас ще нічого! У нас сильна суспільна опінія, кожен комунар на видноті, кожен остерігається...

А мені здається, Василино, що й нудьга Василева (не тільки Василева, а майже всіх) і „руйнація сім'ї“ отаким способом — це одне явище. Комунари не переробляються. В них сила силенна енергії, що в умовах манісінської територіально комуни, при наявності лише зачатків культурних не має як реалізуватися. От вона й виливається в найперше, у що може виллятися — у почуттєву еротику.

Мало, мало ще тих слабеньких течійок культури, що просякають через кіно, виставу, радіо...

Некультурність комунарів разюче б'є у вічі ще й там, де вони й не підоzerивають. Це — некультурність мови. До речі, цей фактор завжди вірно характеризує культурний рівень будь-якого середовища.

Звичайно, вимагати багато од людей, укінчених розвитком, не доводиться. Хай уже розмовляють люди літні, як їм на душу спаде. Але молодь, що організується в комсомол, у різні гуртки, що ще розвивається — о, там треба вимагати!

Довелося мені бути на комсомольських зборах. Мене вразила мовна какафонія, що нею розмовляють молоді комунари. Назвати російською їхню мову аж ніяк не можна, але ж чи українська це? Ось я записала собі уривок одного виступу:

„Разреші, голова! Я щитаю, що необхідно це зделать во что бы то ни стало і ось по какой причине: у нас іміється багато комсомольців, которые не понимают еще задач Освіхіму”...

А тимчасом їх матері, оті хронікальні бабки, розмовляють кольористою, багатою і на лексику і на синтаксу українською мовою.

Характерно, що коли я зверталася вперше до канцелярії, то бухгалтер Пилип Шерстюк, син старої Шерстючки, особливо проречистої, з особливо виразистими відзнаками південно-української говірки, він розмовляв зі мною таким українським жаргоном, з таким неприхованим українським акцентом! Це офіційна мова. А так у житті на гулянні, він розмовляє, як і ми з тобою, Василино! До деякої міри зрозуміло: листування, обіжники, директиви приходять з округи російською мовою. Література в бібліотеці і класична й сучасна — російська. Передплачують журнали російські: „Огонек“, „Крестьянский журнал“; є і „Читатель и Писатель“. Оде недавно закуплено книжок: Горький, Толстой — повні видання, російський переклад Мопасана. Комунари обізнані з сучасними російськими письменниками. Українських журналів не знають жодного. „Плуг“ теж не виняток. Української літератури — книжок із 50 якоїсь дрібнички. А бібліотека велика. Щось приблизно 2 тисячі книжок нараховується.

Помогли тут ще й московські гості.

— Нащо ця українізація,— звернувся до мене комсомолець Сашко.— Мені легше розмовляти російською, ніж українською мовою. Як говориш по-українському, то доводиться все перекладати з російської.

— Та ви й не вмієте по-російському розмовляти! — намагалася я переконати його.— Весь ваш акцент, весь ваш спосіб складати речення й вимовляти слова свідчить про те, що ви питомий українець!

— Ех, який я нещасний, що я українець,— напівжартом, напівсерйозно зідхнув Сашко.— От ми із Степаном (брат його, київський робфаківець) часто отак гризemoся... Він каже, що українська культура...

— Тут як був Гладков — ох і сміявся ж він із української культури! — перебив Йому Кость Онанко.— Каже, нащо відроджувати допетровську епоху, гальванізувати мову, що вже вкрилася порохнею... Він каже, що це тільки гальмує розвиток соціалістичного будівництва, розпорощує пролетарські сили, тоді як треба будувати одну міцну культуру!

Не чути було, щоб Кость критично ставився до Гладковських сентенцій. Він ніби підпирав високим авторитетом те, що сам думав.

— А з українських письменників, як глузував! Каже, вони хтять конкурувати з російськими письменниками, а виходить тільки обезьянічають!..

— Ну, ну й ще що він казав?... — принишка я.

— Та й він, та й Поліфьоров, редактор „Крестьянской газеты“, як був, то збирали наших вчителів і довго говорили з ними на цю тему... Сміялися!!.

— Та й справді, де та українська культура? Де вона? — намагався Сашко.— Для кого?

— Для селянства! — Ледве встигала я одбивати ворожі вістря звідусіль.

— Для селянства? Та ви підіть робити доповідь українською мовою в нашему селі, то вам усі будуть кричати „не треба! Лучче по руському. Ми по руському лучче понімаємо“!

— Але ж селяни кажуть ще, що їм краще господарювати по старому, а ви ж нащось будуєте комуну?

— А українські письменники, літератори, де вони? — добивався Сашко.— Один Остап Вишня й є!

Мені вже не раз доводилося наштовхуватися на упертий погляд, що Остап Вишня — найкращий сучасний український письменник.

— Та чекайте, Остап Вишня насамперед і не письменник, а журналіст... А вам соромно, що ви знаєте Малашкіна, а не знаєте українських класиків! На них уже цілі покоління виховувалися!

— Що тут за крик? — увійшов до канцелярії голова.— Он вечеряти дзвонять...

Ось тобі й „пролетарський писатель“ Гладков. Еге, Василино?!

Що мене ще вразило в комуні — це угруповання якісь, якісь натяки на розшаровання. Є люди, що живуть краще з матеріального боку (це кваліфіковані, зави) і є, що гірше (це сірячки). Той, дивись, курить

„Епоху“, а той махру тягне. Водяться компаніями. Учаться одиниці. Комуна неохоче посилає вчитися. Батько свою дитину може посилати, але за свої гроши. Бо поїде, кажуть, здобуде кваліфікацію, а тоді вилітає з комуни.

А то ще таке: „А хто кукурудзу полоти буде, як усі вивчаться?“

Як зробити рівними всіх? На це питання, мабуть, ще нема відповіди, взагалі, в житті, та й у цій інтересній своєю структурою комуні. Але факт, що є в комуні сіра маса і є „герої“.

Особливо безвідповідане її безособисте жіноцтво. Розповідала мені одна комунарка: робив, робив один член у комуні зиму, а тоді не видержав, покинув. Тоді беруть і викидають жінку його, хоч вона з ним не жила вже і хтіла в комуні жити. Вона ходила, ходила по наймах у слободі. Тоді вподобалася вона конюхові й її знову прийняли до комуни. Тепер вона з ним і живе.

Жінка в комуні ще не одвоювала собі самостійного місця. Вона ще в великій мірі додаток до комунара.

„Сама її винна“ — ніби чую, кажеш ти. — Звичайно, сама винна...

Є і своя інтелігенція, не та поколіннями виховувана інтелігенція, а така, що зросла в надрах комуни.

Взяти хоча б Костя Онанка, що його особисту історію розповіджено в Гладковській книжечці. Це людина, що мислить діаграмами, схемами, розкладками, планами то-що. Це ходяча статистика. (А тимчасом людина спеціально не вчилася. Ще збирється йти на робфак).

Мені довелося з ним розмовляти. Він засипав мене точними цифрами, я аж жахнулася. І дано ж людині держати в голові це все?!

Якось складено акуратно докупи все в голові у нього. Я попросила розповісти мені про минуле комуни. Він розсипав передо мною ракету цифр, усі успіхи та поразки, усі перспективи в цифрах. Я стежила за ходом його думок, поки він говорив. І там план! Методично він розповідав про виробництво, потім про організацію праці, побут, досягнення та хиби і перспективи. Це було, як пружина в годинникові розкручується — математично точно.

Не беруся переказувати тобі ті лишки, що затримала моя, туга на цифри, голова. До речі, цифровий бік освітлював Поліфьоров у своїй статті „Две коммуни“ („Крест. журнал“. ч.ч. 9 — 10, 1928 г.). Потім один молодий економіст хоче прославити своє ім'я — пише наукову роботу про комуну Авангард, де дає повну аналізу її господарчої структури. Скажу тільки в загальному, що як комуна почала господарювати, то в неї було на 22 тисячі майна. А тепер є на 190 тисяч. (Правда сюди входять і 60 тисяч кредиту).

Побутово-організаційний бік же дуже цікавий, що дав відповідь на деякі питання, що повсталі в мене.

— Що до організації праці й розподілу продуктів, то в нас було дуже багато труднощів, — розповідав Кость Онанко. Ми ходили по довгій молодій алеї, що вона відділяла житлові помешкання від служб і я, дивлячись поперед себе у нічну імпу, знала, як ворується його губи

з честолюбним заломом, знала, як вираз його обличчя міняється в залежності від того, про що він розповідав.— Це найголовніше питання в комуні, в це питання упираються, з нього усі інші питання. Яких тільки форм ми не пережили!

Коли ми сходилися в комуну 1922 року, то думали все на комунальних засадах заснувати. Досвіду в нас ніякісінького не було, вчитися нізвідкіль. Спочатку думали, що це буде якесь свято. Знесли все докупи, щоб нічого не було свого. Жити окремо ніхто не хоче, тільки гуртом. Як обірвалися вже, то почали ділитися одягом. Отой Середа, що ви в нього поміщаєтесь, мав два хороших костюми. Зносили їх комунари. От, як кому треба йти на село,— удягає вихідного костюма й іде. Бо перед селом треба було держатися... з нас сміялися, показували на нас пальцями, втішалися з кожної нашої поразки.

Всі прибутки ділили рівно на всіх. Дивимося, комунальна засада „даєш од здібности, береш од потреби“ перетворилася навпаки. Скромний робить багато, бере мало, а другий робити вхитровує мало, а взяти багато. Пожили так два роки — незадоволення страшенне. Треба шукати інших форм...

Потім із одягу; комуна пошила всім однакові кожушанки, шапки, чоботи... Виходить казенно, і комунара скрізь пізнаєш. Спочатку боїлися про це говорити, кожне думало: „а може це не комунально“! А потім несміливо почали говорити: „Як арештанти ходимо!.. Що це таке“?

Почали видавати в кінці року всім на одяг... Але болюче питання, що роздирало комуну з самого початку її існування, не було розвязане. Як організувати оплату праці?

Завели табель. Ходить табельщик і назирає, скільки хто зробив хто як робить, записує дні... Знов не те. Жандармом пахне.

Тоді ми взяли фабрично - заводську систему. Встановили тарифну мережу, розцінили кожну роботу. Плата йде тепер не людині, не за час, а за зроблену роботу. Зробиш більш — заробиш більш. І що ж ви думаете! То бувало всім робота є й людей не хватало. А тепер кожне біжить до канцелярії: „Давай роботу“! Продуктивність значно, значно збільшилася, як завели ми цю систему.

Ми довго обмірковували її. Довго не хтіли її вводити. Та й тепер — вже два роки вона в нас — нас вона не задовольняє. На кожному засіданні партосередку ми про це говоримо. З одного боку, кожен тепер вільний. Хто хоче — їсть краще, хто гірше, хто хоче, візьме собі гроші та й купить, чого бракує йому.

— А з другого боку ви тепер не комуна у справах споживання, — докинула я, бо саме оцю думку мені давно вже хотілося комусь із них сказати.— Ви спеціаліст — одержуєте 27 карб., хто на вільній роботі — 18 карб. От уже й нерівність між вами.

— От, от... Ми незадоволені цим, але ще нічого не придумали кращого. Інакше в наш час не можна. Розподіляти рівно на всіх, — це вертатися назад...

— Це я вам розповідаю тільки про головні етапи. Як поїдеш на з'їзд, як наслухаєш, як по інших комунах,— всі форми ми вже пережили. І це найкраща.

— Ми досягли того, що член у нас ні про що не думає. Думає за нього рада. А він знає свою спеціальність. Одбув свої часи та й вільний і все йому є. І живе він краще, ніж селянин — середняк і єсть нічого й одягається пристойно. Під час стихійного лиха комунар не журиться, як індивідуальний господар.

— Ми підійшли до середнього рівня робітничого побуту. Як робітник, комунар соціально забезпечений. В основу взято профспільчанський статут. Мало того, комунар розвантажений од дітей і непрацездатних, отже тут комунарове становище навіть ліпше, ніж робітникове.

По інших комунах увесь прибуток розподіляється між членами. У нас не так. Все записуємо на основний капітал, коли дефіцит — списуємо а комунар що-місяця одержує своє зароблене.

— Тепер я ясно уявляю собі новий тип господарства, — кажу я, коли Кость примовк. — Це спроба сільсько-господарської фабрики, де заробляють самі в себе. Майно, організація побуту комуніковане, а споживання індивідуальне. Все ж ваша комуна неповного типу.

Кость засміявся з моєї наївності.

От з Онанком не можна говорити інше, ніж у програмових тонах. Я спробувала перейти на побутовий бік комуни, розпитати його про деякі явища!

— Скажіть, чого це Совиха не задоволена? Вона мені розповідала, що її хтять виключити з комуни, що з нею несправедливо обходяться, посилають її на роботу, яка вадить її здоров'ю.

Онанко не уявляє собі людей, що цікавляться, як побут переломлюється в нових господарчих структурах. Він узяв мое питання за обвинувачення комуни й почав сухо та різко спростовувати:

— Совиха?! Та це в нас дефіцитна штука! Вона не хоче робити, а хитрує, як би прожити на чийсь рахунок. Вона вічно хвора. Ми вже її два рази виключали, та біда наша та, що комунари дуже милосердні. Цілими тижнями вона нічого не робить і хоче, щоб її платили. Ну, ми так до неї й ставимося. Не робиш — нема тобі за що платити.

— Так, так, вона мені казала, що робить наче стільки ж як і інші, а дивись, при розрахункові, інше одержує 18. а вона 5 — 7 крб.

— Та з нею ніхто не хоче робити, її вже всі знають!

Досить вичерпуєчі!

А ця Совиха інтересний мені тип. Ти бачиш, яку атестацію їй дав Онанко; так на неї дивиться більшість комунарів.

Вона лінива, живе за чоловіків рахунок, уникає роботи, дуже свариться...

Тимчасом, вона передплачує собі „Селянку України“ — виняткове явище у комуні. Мати 10-х дітей, огордна, тіліста, з широко усміхненим розумним виглядом, з високим лобом. Страшенно хоче стати партійкою. Їй усе не так. Є пральна машина — не подбає рада поставити

її, щоб жінки не куйовдилися, не обпирали чоловіків... І правда, в жінок є зайнве навантаження, цю вона його має виконувати тоді, як чоловік уже вільний і відпочиває. Не машинізована кухня,— жінкам роботи багато там, де можна її полекшити... Не поширене кравецтво— облатуй сім'ю... Комуна не допомагає дітей учити в профшколі... Нема ваганів у пральні...

Цілу низку „не так“ бачить Совиха. Може дещо і „по баб'ячій своїй дурості“, як сама вона признається, але хіба не варто вслухатися в ці „не так“?

— А чого ж ви в комуні хочете жити, як тут так багато поганого? — спитала я її.

— Та мені нарадиця, що я тут незалежна од іншої роботи, а тільки одну знаю. Та й те, що привикла в гурті. Інше ніяк не можу, немило скрізь, тільки в комуні добре.

От людина горнеться до комуни, а її гонять...

Мені здається, не знайшли її комунари роботи по ній, не зрозуміли, не вставили її в таку обстановку, де вона давала б користь... Бо ж не можна припустити, що „головка“ хоче звісти Совиху і несправедливо.

Кожен із „головки“ працює не для наживи і не для експлоатації. Кожен відданий комуні, любить її, свою дитину. Те, що є, здається ніщо перед тими грандіозними і сміливими перспективами, що встають на обрії.

Щож, що є комуна Авангард, державка манісінька, неподільне тіло, де одкинь одну частину — страждає все воно? — Це ж тільки початок, закладини соціалістичної України! І труднощі, і перебої і негативи — комунари не криються з ними. Вони свідомі того що будують нове, незнане, що на їх помилках будуть учитися. Ентузіазм 22-го року в них не згас, він втілився в веселу енергію будувати...

Я вже збираюся йти.

Голова, товариш Лозицький, завжди у червоній майці з круто вип'ятими грудьми, весело здивувався:

— Чого ж так скоро? Ви ж так нічого й не роздивилися!

— Як не роздивилися? Я вже все знаю, що тут у вас робиться! — самонадійно кажу.

— Нічого ви не знаєте!

— Ану, спітайте мене що!

— Є в нас побутові обряди?

— Нема! І родяться, і дружаться і помирають непомітно для світу.

— Ну, а всіх це задовольняє?

От тут то я й змилила.

— Не знаю.

— От бачите! А коли жінка, чи дівчина аборт робить, то за чий рахунок?

— Не знаю.

— Ото ж то бо є! Багато ви ще не знаєте! А нас треба знати, нас треба вивчити! Приїжджайте до нас ще, тільки на довше!

— А що то в вас там за крик у кузні був? Я чула ковалі застрайкували?

— Та то дурниця! — байдужісінько махнув рукою голова. — Це в нас часто буває. Викричаться, та й візьмуться знов до роботи.

Якою впевненістю і міццю віс од цих крутого вип'ятіх грудей у червоній майці!

Хлоп'яче - веселий зір стирає дрібненькі передчасні зморшки на сіруватому обличчі...

Весело жити на світі чоловікові, розкошисто!

В цих веселощах блідне, випарюється і вмирає сумна, сумна селянська правда...

(Далі буде)

ЛІСТИ ІЗ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ

Докія Гуменна

с. Власівка на Запоріжжі. 7/VIII 28 р.

III

Як мені жаль тебе Василино, що сидиш ти там, у коробочці, затисненій у більшій кам'яній коробці, що засунена у велику скриню — Київ! Як шкода мені тебе, що гризеш ти там засхлий сухар іndoєвропейського суфіксу!

Бо так струмують по мені радісні сили, нещерблені! Це згустилося в мені степове повітря й сонце та й переливається сяйно, шукає, куди б вийти.

Степ! Цілинний, неполовинчастий степ! Як що діється в ньому, то до краю. Як смажить сонце — од усієї сили. Як вітер — з ніг валить. Як холод — загибай. Нема жалю.

Тим то й людність тут така загартована, міцна. Надто не намилюється я на старих бабів, — як гармати, гладкі вони та здорові. У нас на Київщині чуть у літа увійшла молодиця — зжовкне, зісохне нінащо... А тут ні робота, ні десяток дітей їх не ломить, а лише розпирає. Та ще й голод, пошесті 20 — 22 рр. профільтрували... Все слабше вигибло.

Одноманітний і суворий пейзаж степовий, нема тьмяної ласки садків та гаїв наших осіпіваних, важко доводиться запрацьовувати собі шматок хліба, та, проте, зродила ця сувора країна здорову й міцну фізично людину, степовика, що здолає потягатися з природою.

Отакий степ! П'янке повітря вранішнє переливається відчуттям сили і фізичної радості, і ясних, прозорих, навальних дум, як іду я до комуни „Іскра“.

Іду собі спроквола. Чого поспішати?

По дорозі наганяє бричка з двома подорожніми.

— Не хочеш підїхати? — здивовано питає мене сивоусий кремезий здоров'як, коли бричка порівнялася зі мною.

— Чому не хочу? — дивуюся я й собі, між іншим.

— А чого ж ти не просишся? — знизує він плечима.

— Ну, то підвезіть — здалася я на його бажання.

— Ну, сідай! — милостиво - послужливо уважив мою прозьбу дідок.

Після цього душекорисного діялогу бричка стає, я сідаю.

— А куди ж ви мене повезете? — питаю я, як умостилася.

— Куди ж тобі треба?

— Мені до Федорівки.

— А ми тебе завезем у Власівку, — налякав дід.

— А це яке? — показую на село, що манячило в далині, у ярузі.

— А це Бурлацька! — тішиться дідок. — Тут яке хоч, таке й буде...

Віз торохтить, я не чую, що розмовляють мої подорожні.

Федорівка, Уласівка, Бурлацька... Що він меле?..

Дід заплутав мене, — дід допоміг і орієнтуватися.

— А до кого ж тобі в Федорівці? — гукає він на всі голосники, щоб пересилити возвове торохкотіння.

— Мені до комуни Іскра.

— А, це молоденька комуна! Отут вона, вбік од Федорівки. Як хоч, то злізеш, не доїджаючи до Федорівки, та й підеш стежечкою. Вона тебе заведе аж до самої комуни.

— А туди он,— показує він батогом у протилежний бік,— колектив Червоний Стяг, бач он, строяться... А там,— у третій показує — Зелений Луг, теж колектив... Цей недавно організувався...

— То в вас тут їх багато?...

— Хватає! — стъобнув він батогом.— Товариство спільної обробки землі, тракторне товариство... Й вт зиню в котівські

Не доїджаючи до слободи, він справді став.

— Будеш стежкою йти? — обертається він турботно.

— Звичайно,— зіскакую з брички я.

— Гляди ж, не звертай нікуди! — напутив він і поторохтів далі.

Чи знаєш ти почуття, коли йдеш у невідоме, коли не відаєш, яким людям доведеться на ласку здатися? Напруга опановує тебе. Підбираєш ті перші слова, що маєш сказати. Оцінюєш зверху гостинноспроможність... Це як ідеш наосліп, от - от наштовхнешся на щось уразливе... І це загострює всі нерви... Розкішне відчуття.

Чи тому, що заснувалося небо хмурною, одноманітною заслоною? повіяв вітер, але така непривітна здалася мені вона, така незатишна ця комуна! Стоїть на белебені, на поталу всім куряним суховійним на- валам. Стремить будівлями безрадісними на горбу без зеленої усмішки... Чорними чотирикутними пащами зіхає недобудована хата з саморобної земляної цегли. Необгороджена, гола садиба... Так віє од усього її вигляду неохайністю, що, як придивишся ближче,— злідні.

Зовсім над шляхом фурчав трактор коло молотилки й моцювалися люди, всі майже — й жінки, й чоловіки — в солом'яних брилях, молодь хлоп'яча у трусах. Під'їздять гарби з хлібом, вітер розмітує його з підвил, половина в'їдається в тіло, засліплює очі...

Здавалося, ніби усіх людей з подвір'я змелю до машини, так порожньо було там.

Проте, в подвір'ї були люди. Голова, звичайнісінський сільський дядько, покинув свою роботу біля машини і пішов зі мною вглиб двору, спинився біля одної будівлі, такої самої старосвітської, як і сам, і гукнув по - хуторському:

— Гей, дівчата!

Вийшла білява жінка років 25. В одежі її не було нічого надзвичайного. Що може бути чудного в білій блузці з короткими рукавцями? Що стрижена? Та кого цим здивуєш тепер? А от щось мене в ній уразило. Може те, що з українським жіноцтвом, а надто з селянським у мене звязане поняття широкого й круглого. А передо мною була

жінка вся — худе вузьке й довге. Висока худа постать, довге обличчя, з продовгим носом. Близько одно від одного посаджені вузькі й довгі, зелені очі.

Інтелігентка? Ні.

— Улько, пристрой оцю дівчину! — припоручив їй мене голова. Без здивих розмов Улька веде мене до хати навпроти, щоб дати мені вмитися, відпочити то-що, так, як це звичайно скрізь ведеться.

Механічно в моїй голові йде процес порівнання, того, що бачу, з Авангардовською обстановою. Хата, де живуть, такого самого нового типу, що повстав на селі разом з колективізацією. Довгий корпус, коридор, і в коридор цей виходять двері з кімнат. У коридорі на стіні годинник (щоб усі знали котра година!) Але що це за клямка? Цвяшок!!!

От і в кімнаті. Хатня обстанова Авангардовців здалася мені комфортабельна, пищна проти цієї, серед якої я опинилася. Це знову та сама картина неохайноти, що, як вдившися, то стає картиною неприхованіх зліднів.

Убогі лахи жужмом попереплутувалися на дерев'яній кушетці: ряденьце, старенький піджачок і дві подушки без наволічок... Стіл застелений газетою... Утленька, кривобока шаховка... Едина покраса, лубочні літографовані картинки по стінах та фотографії в чільному кутку.

Вбого, до болю вбого!..

Потім я побачила, що це одна з привітніших кімнат. Є кімната, де по четверо родин живе, де самі голі стіни. В кращому випадку, — попри ліплювані обгортки з умивального мила. О, найвне селянське око! Як воно милується цими ціннощами!..

Тимчасом з'явилася нікельювана миска з водою. Це здалося мені розкішшю. З'явився сніданок, — у Авангардовців у хаті чудно було побачити їжу.

— А це хто такий? — вдивляюся я в чудно-знайому фізіономію на одній фотографії. — Наче Чубар?

В хату вже увійшла на інтерв'ю стара, оглядна, степова кобіта.

— А це Влас Чубар, — потвердила вона мій здогад. — А ця жінка, що привела вас — його сестра.

От тобі й маєш! До наркома в гості попала!

— А це старий Яків Чубар із жінкою, — дуже охоче знайомила вона мене з фотографіями далі. — А це наш голова дійсний, — побудьте в нас поки він прийде з терзборів! От-от, має бути...

— А молодий який! — вирвалося в мене. Хлоп'яче, одверто скромне обличчя дивилося зі стіни...

— А оцей у Харкові на робфакі вчиться. Це мої сини...

Із властивим старим жінкам захопленням, вона поспішає ввести мене в генеалогію свого та сватів своїх роду.

— А оці дві — небоги Чубареві — знайомить далі вона мене з дівчатаами підлітками, що побігали вже й дивилися на мене гостро-цікавими очима.

Вони за одним духом розповіли мені, що учається, що всі молоді комунари вчаться, як вони що - суботи ходять у „Центр“ на кіно...

— Ну, дівчата, машина вже пішла! — нагнала їх Уля. — Дайте ж спочити людині!...

Привид комунарських зліднів визирає з побитих шибок у темному закарбашеві — кухні, з їдкого сизого диму.

— Ях у вас непривітно тут! — признається Улі.

— Хіба? — здивовано сміється вона. — А ми й не помічаємо! Здається, краще нігде нема.

— Оце в вас така кухня? А столова де?

— Ти не дивись, що оце таке в нас тут... Це поки ремонт... А столова, поки що, на дворі... поки дощу нема... Ото бачила ти два довгих столи у піддашці? Давай будемо на „ти“ — скаменулася вона. — А то мені важко викатись! Однаково забуду...

— Отож добре! — пристала я на це. — Ти ж мені розкажи, як тут у вас усе робиться. Це твоя спеціальність куховарити?

— Ні, нехай бог милує! І за тиждень насточортіє товктися! — жахнулася Уля. — Як почнеш видумувати що його варити, то нема гірше... Та ще коли нема з чого, ось як тепер... Ось нам ще три дні зосталося вартувати, а тоді другі жінки заступлять... А ми прати. Поквасимося там із тиждень, а тоді на загальну роботу...

— То це всі так чергують?

— Отож ж! То вже, як наспіне робота, то тоді всім іти...

— А от у комуні Авангард вже спеціалізуються... Роблять по годинах... — вирвалося в голос порівнання, що весь час точилося в душі.

— Ну, в нас з ранку до вечора! Як треба, то й робимо... Ходімо в сад!

— Сад?! Де ж він? — озирається я за садом.

— А тут за версту, недалечко. Хоч груш добрих наїмось...

— А як же виплачується комунарам прибуток? — усе приставала я до Улі, вже й по саду ходячи.

— Табельщик записує цілий рік трудодні кожному, а тоді вже в кінці року вираховується, хто скільки зробив... Оце ловка грушка, покинь ту, то терпка!..

— І багато ж ти одержала минулого року! — доконувала я Ульку, пораючись біля соковитої запахущої грушки.

— Ні, мало! Якось так, що робимо, робимо, а в кінці виходить по 40 — 50 карбованців на члена. Це ж треба на них і вдягнутися й узутися, ще й дитині щось справити.

— А комуна ж, соціальне забезпечення...

— Дається 30 коп. на місяць на дитину... На цукор.

— Важко жити! — помовчавши додає вона. — Часом як подумаєш, подумаєш — товчешся цілий рік у роботі і ніякого тобі греця. А коли б що, то мабуть би нізащо не покинула комуни... Так уже ми звичали одне до одного... Як кудись одне піде, то всім наче чогось не хватает...

Та й правда, вже п'ять років ми живемо вкупі, в одній хаті, з одного горшка їмо.

— Прийшли до вас яблук красти! — підхлібно сміється баба, ховаючи щось зелене в кешеню й — хоч-не-хоч, — виходячи з за дерев. За нею друга.

— Оде хочемо просити вас, щоб продали десятків кілька яблук...

— Я нічого не знаю! — Одмахується од них Уля, — йдіть до завхоза!..

— Та ми вам зараз і гроші дамо! Продайте!

— Та я не хазяйка тут! Не просіть, бо нічого не вийде! Стільки їх тут родичів набирається, як у саду достигають груші та яблука, — тихше обертається вона до мене.

А баби нагинаються крадькома, та хапають, та топлять скоплене у своїх бездонних кешенях...

— А от у комуні Авангард... — проваджу я своє...

— Ну, то то ж авангард, а ми маленька іскорка, — перервала вона мої, щось дуже густі спогади про Авангард. — Їм держава багато помагала, а ми самі всього доробилися...

— А вони кажуть, що з нічого починали...

— Та то вони тільки так кажуть! Дизелі їм дали, машин багато дали...

Комунари, а особливо комунарки, не люблять, як їм казати про Авангард. Щось, ніби професійні ревнощі, визирає.

Хоча демобілізований червоноармієць Духопел, комунар середньої генерації (про генерації далі), один із тих будівників-мрійників, практиків з ясною метою перед очима, яким хочеться щось таке велике будувати, а не длубатися в індивідуальному господарстві, — хоча він спокійніше приймає це невигідне для Іскри порівнання з Авангардом.

— І ми б хотіли перейти на таку організацію платні та праці, хотіли б мати й електрику, й школу, і ясла, і кооператив, — так не дозволяє сама наша господарча структура. В нас господарство поки що рільничє... В них на 190 тисяч майна, а в нас на 25. Нічого, ми колись доростемо, — потішав він мене. — Колись і Авангард був такий як і ми. Та воно всі комуни, як глянеш, проходять однакові етапи розвитку: хіба що невеликі зміни, од місцевих умов залежно...

— А от у вас місцеві умови, що ви розкидані, — кажу. — Млин і олійня за три верстві, сад за верству, а культробота аж у „Центру“... в сельбуді. Чом ви не поставили своє кіно в себе, щоб до вас ходили, а не ви до слободи?

— Т'адже бачте, нема такого приміщення, та й боїмось, що не окупиться...

Тут же цілу зиму болотяка така, хто до нас заглянє?..

— Тут ви як на хуторі...

Справді, Василино, хутір. Але під хутірською нескладною й гостинною зовнішністю Іскри криється незвичайно складний конгломерат нового й старого, спадщини й можливостей...

— Раз одній комунарці, піддівці вже, потягло в машину сукенку. Потягло й пошматувало її всю. То й що? Що, треба другу вдягти! А як нема другої?!

— Як удягну ту єдину, що маю, то нема в чому й до школи піти. Таке чорті і що! Робиш, робиш, наче панщину й нема нічого! — кипіла дівчина, і плакала ревно, і зашивала якісь дві дранки в одну.

— Хіба ж ви не заробите за літо, хіба ж дорого набрати якось перкалику?.. — аж розсердилася, бачивши, я.

— Та он комуна й так реве, що ми на її шиї сидимо! Зимою ж ми всі в школі вчимся й не працюємо в комуні... А як літом робиш, то це за харчі... I так, чи зшитка, чи книжки треба, то знов же — до комуни...

— Невже така комуна бідна, що не може викраяти вам на одіж?

— Та тут чорті і що робиться! Як голові з завхозом, то є за що п'ячити... Коли б хоч Іван приїхав, а то таке, чорті і що, завелося... Саме робота, а годують погано... Чорті і що...

Ось тобі, Василино, ще одне протиріччя в комуні: розвязати його я не годна.

Некультурною молодь не може лишитися, це всяк розуміє. І молодь у Іскрі вся, вся хоче вчитися. Але коли вона вчиться, то по - перше, на неї мусить комуна дбати; по - друге, молодь одвикає од роботи,— де нема з ними старшого, то так уся робота й захолоне,— тоді, як людей у комуні мало (на 227 дес. 40 членів, а 80 їдців. Приймати ж нових — нікуди). По - третє молоді прищеплюються інші смаки, вона підпадає різним впливам, що просочуються з міста і, на тлі такої зліденної хмурної комунської обстанови, надто манять. Всі вони мріють учитися далі, щоб гарно жити. В них нема комунарського патріотизму. І прикладів, що комунари кидали комуну, вивчившись, багато.

Трошки може гротескно, але характерно :

Вже зайшла ніч, як ми верталися з „Центру“. Ходили на кіно. Темна, глупо - осіння ніч, темрява здається твердим тілом, що наступаєш на нього ногами і одсуваєш грудьми. Вітер то не пускає вперед, то зайде ззаду й підганяє.

Дівчата ведуть кудись, я здалася на їх волю, і ми шукаємо вогників у далені, і вгадуємо, де комуна.

В такій атмосфері люди швидше почиваються друзями.

— От хочу десь поїхати вчитися! — зідхає заздрісним зідханням Раї на мої розмови про далекі краї.— А чи правда, що є такі школи для уркаганів? — раптом спитала вона.

— Які?..

— Ну, там учатъ, як витягати гроші з кешенів, щоб ніхто не бачив. Кажуть, що є й теоретичні заняття й практичні. Оде поведе вчитель учня до ювеліра в магазин і дасть півхвилини глянути на що. А тоді виведе й питає : „Що ти бачив?“ Як не скаже учень всього, що бачив, то вчитель б'є, і доти б'є, доки не навчиться учень вміти усе запам'ятовувати...

— Та й де ж це вони є, такі школи? — це просто цікаво!

— А щоб скласти іспита, то треба в свого вчителя витягти щось так, щоб він, знаючи, що зараз учень має тягти, та щоб не помітив...

— Одея так школа! — подивувала я.

— Щоб собі вступити в таку школу! От хочу бути уркаганкою, — захоплено замріялася дівчина. — Тільки не такою, щоб у підвалах ночувати, та в сажі, та обдерта... А щоб ніхто не пізнав на вулиці... Щасливі вони! Витягнув собі, — та й живе!

І це вона, наркомова небога, говорила отак, просто серйозно. Це мрії за всяку ціну позбутися лахів.

Про Іскровську бідність, розповім тобі, до речи, анекдоту. Село знає, що комуна бідна. Як пошили собі комунари труси весною, то на селі казали, що комуна така бідна, така бідна! Не можуть собі хлопці довгих штанів справити!..

Є ще в комуні, крім молоди, старі літні люди. Ці всім корінням своїм уросли в селянський побут, звичаї, світогляд. Ім важко випростати те коріння й акліматизуватися в нових, незвичних і небувалих умовах. В господарстві вони тримаються нових способів, нових методів: у всякому новому починанні, що розходиться з їх установкою на господарство, вони становлять глухий опір.

Всяк відчуває потребу бути хазяїном, — це ж бо основа їх недавнього життя, — а звідси безладдя, негосподарність.

— Треба було б трохи груш вивезти на продаж, грецьма, де їх дівати вже! — міркує своєю завгospівською головою сивобородий дядько.

Але Параска каже, що краще посушити усі, як є. На зиму сушина буде... То це бабське діло... Чи сушить, то й сушить!

А тимчасом, у кутку гниють собі груші й ніхто ні завгosp, ні Параска не дають їм ради.

От поїхав на ярмарок голова, — кухарки варять пісний борщ, бо забрав із собою голова ключі від комори... Сала не можна дістати...

І так, без кінця... Дрібнички, дрібнички... Ох, ті дрібнички! Які вони незначні, кожна зокрема, і яке могутнє гальмо в цілому!

Треба господарчої руки, щоб упорядкувати цей хаос інтересів, бажань і настроїв.

І от цієї господарчої руки й чекають усі так нетерпляче.

Вже кілька день я тут: хто про що не заговорить — зверне на Івана, що от-от має з терзборів прийти. Це один з тої нечисленної середутої генерації, що скеровують комуну на вірні шляхи...

Але що ж це я записалася! Я ж хотіла тобі про Хіврусю розказати!

— Хіврусю, скільки років твоїй дочці?

Хівруся в крикуче-червоній сукні, що комічно пасує її сорока-літньому тупому обличчю, задумується й каже:

— А й не знаю, бо мене не було вдома, як вона народилася...

— А де ж ти була?

— Їхала до Оріхова! Вона в дорозі знайшлася в мене...

Цих анекдот круг Хіврусіні постати безліч. Вона забавляє комунарів у часи дозвілля. Щось мені нагадує тут славнозвісні малоросійські „Харки-макогоненки“, „хуторські придабашки славної баби Палажки“, „сім кіп гречаної вовни“, „теревені-вені вербові колеса“ — ця наївна, нехитра гумористика...

Ось обід:

Це щось середнє між весіллям, з його нестримними веселощами, і батрацькими обідами в колишніх панських економіях зовнішньою обстановою.

На дворі вітри, дощ, то столи повносили в хату, де перуть. Пральниці кінчають прати білизну й гори її випаровують задушливу пару та наповнюють нею повітря. Коло хлібної печі лежить солома загнічувати хліб. Тут таки дівчата кришать яблука на пироги.

Як на сполох, дзеленькає дзвін і в хаті стає зразу людно й говірко од молоди...

— От, які активісти! — кинула одна пральниця.

Це слово, як м'яча, підхопили парубчаки й почали ним підкидатися за столом сидючи:

— Активісти до обіду!

— Хто за голову?

— Борщ!

— А секретар?

— Брага! Брага!

— А президія?

— Молоко!!!

Дотепи їх так смішили, що вони до сліз репогталися й не могли спинитися, хоч Улька вже внесла великого ронделя й укупі з Тетяною розливала в миски борш та подавала до столу.

До хати все входять і входять. Нашейкалося десь зразу дітей, таких занедбаних, зашмарканих селянських дітей з пузами. Діти заводять своєї, їх садовлять у кутку на підлозі й дають у миску борщу...

Вже такий гармідер зчинився!

А тут ще дзвін дзеленчить. Ще хтось скликає...

— Ого, тут і не протовпишся! А я ще й дзвонив... — почухав потилицю завгосп, — хоч бери та відзвонюй! Гречъма де й сісти... Посунься - но, козаче...

— Улько, давай борщу...

— Тъотко Улько, борщу!

— Тъотко Улько, молока! — розцічується обідній галас дзвінкими, крикливими вигуками...

А на столі купами переїди, розлитий борщ...

Але в неділю вже кухарки просять, щоб сходилися обідати, але обід тягнеться цілий день. Ті приходять із слободи, ті відходять у слободу, ті сплять довго, а ті й пообідали, так чогось круться коло столовки.

Улька напекла груш на прощання з куховарством, хоч це й не входило в куховарські плани...

— Тьотко Улько, дайте груш! — убігають один за одним підлітки хлопчаки...

— Тьотко Улько, дайте груш!

Тьотка Улька вже груш не дає. Радить непечені їсти. Ватага напором до схованки. Улька не пускає й Манька встигла зашпнутися туди, де груші.

Цього хлопцям тільки й треба. Підняли переможний регіт, а Манька вискочила з плачливим розчарованим виглядом.

— Тьотко Улько! Ні одної груші! — під дружній акомпанімент сміху протягнула вона. — Це вони вікном усі покрали.

— Це отой, страмний! — Бліснула очима на одного. — Злодій!

Ну, хлопці ж цього не подарують. Маньку треба набити!

І починається ще галасливіша гонитва. І трахають двері, мало не повириваються з м'ясом защіпки...

Характерно, що жодних романтичних взаємин між молоддю не існує. Молоді комунари й комунарки живуть між собою дружно, по братерському, але дарують свої симпатії десь слободянам. По-простяцькому, як кажуть — одні на одних не дивляться.

Я як розказала Улі про Авангардовську обстанову, то вона аж мінилася:

— Ну, як би в нас отаке завелось, то я б перша вийшла з комуни!

Я висловила нерішуче свою думку, що на певному ступні матеріального добробуту, коли культурність буде сильно одставати, то й у Іскри таке може статися.

Справді в Іскрі картина цілком протилежна Авангардовській в цьому розумінні. Іскровці не мають у що чепуритися і під душ не ходять, але під гробою селянською зовнішністю чується інтелігентність, взята у школі. Розмовляють гарною українською мовою і дбають за чистоту її. Теж впали Федорівської школи. Але в комуні нема електрики, нема душу, нема спортомайдану... Багато де - чого нема в комуні...

Думка з думкою заплітається, таке поплутане все тут.

— До речі, як у вас тут одружуються?

— Отак просто! Зробимо комсомольську вечірку, погуляємо та й уже. І в загс не ходимо...

А ховаєте як?

— Та в нас тільки одна дитина вмерла, то ми її поховали в саду з музицою...

Розбери ж ти! Дружаться без загсу, а спробуй зачепити за ясла розмову! Тут матері такі власниці, що нехай йому всячина! Мати не терпить, щоб хто крикнув на її дитину. Ніхто не має її ні карати ні милувати, як не я!

Але як матерня рука більш милує, ніж карає, то й ростуть діти неввічливі та грубіяни й до батьків і до старших, узагалі.

Як приглянешся, то сила силенна курйозних протиріч сама лізе у вічі...

Якої ж сильної треба руки, щоб оформити цей різноманітний і безформенний матеріял?!

Картина була б неповна й незрозуміла, коли б я не написала тобі про минуле комуни й Івана Гаврилова.

Гаврилів один з основоположників комуни. Мати качалкою його била за те, що в комсомол ходив, а він з п'ятьма - шістьма одважних задумав одне діло. Підговорили старого Чубаря, старого Чумаченка та й ще двох - трьох хазяїв у комуну зійтися. 23 року й зійшлися. Сходилися — сама голота. Попродали, що в кого було. Ще й досі згадують тих три вівці, що виміняв старий Чубар за хату. Це була основа комунарського вівчарства. Правда, сам дід Яків у комуні не вжився, але овечок так йому й не віддали. Це між іншим.

Придбали комунари рештки панської садиби і сіли в степу. Робили коровами, бо не було коней. Така вже біdnість була, що не було клаптика паперу в комуні. Жили по восьмеро сімей у одній хаті. Щоб було в чому вийти в слободу — мали одну одежину на всю комуну.

Чого ж комуна так тugo росте? Одне, що росте вона сама з себе, нічого готового не має. А друге, що нове діло, на власних помилках вчилися. Старі по-своєму, а молодь тимчасом охолола й подалася вчитися. З основоположників один Іван Гаврилів звязав своє життя з життям комуни. І от уже два роки, хоч дуже молодий, він голова комуни.

Та повага й любов, що світилася в очах кожного, хто згадував про нього, промовляли стократ більш, ніж би довгі хвали Гаврилову. Мене вразив ще на фотографії його хлоп'ячий вираз. А коли побачила його живого — ще більш уразила якась природня скромність, що нею найбільш іноді виявляється самоповага та сила. Гаврилів нігде не кричить, не лається, не підвищує навіть голосу. Але він диктатор. Кожне мусить робити так, як він наказує. За це його й поза очі і в очі лають, а як минеться все, то... люблять і дякують.

Кожне нове діло треба з труднощами посувати. Так було з садом: Кілька разів ставив Гаврилів питання, щоб заорендувати сад. Уся Федорівка зазіхала на нього. А комунари не хтіли. Роботи багато коло нього. А сад культурний, З десятині — ціле багатство.

Умовляв, доводив, просив Гаврилів.—Ні.

Але що наповажився він зробити, то вже зробить. Він на свій ризик і за свою платню заорендував таки сад. А восени комунари купалися в садовині й дякували...

Так було й з кіном. Так було й з... та з усім, власне, було так...

— Я не знаю що це за людина! — казала Уля.— Я вже чотири роки живу з ним, а ніколи не бачила, щоб він коли в руки книжку взяв. Він нігде не вчився, скінчив три групі, а спитай його що,— все знає. В нього все з практики. Де в нього та сила береться! Як прийдуть збори, то там його вже до-біла доводять. Він міниться: то почевоніє, то поблідне, а ніколи в світі не покаже, що сердиться. Тільки, як до хати прийде, то тут лютує, лютує, аж заслабне...

Гаврилів і сам не ховає того, як важко пхати комунарів до соціалізму. У хвилину довіри він признається:

— Прийдеш із зборів — то заплачеш уночі, щоб ніхто в світі не чув і не знав!..

А тимчасом це людина напорної енергії й наступу. Сентименти йому не до лиця. Це фанатик колективізації. Власного по-за комуною в нього нічого нема. Вчора приїхав з терзборів — сьогодні взявся налагоджувати, підтягати, підкручувати... У млині лад дає, біля машини в барабан подає, важить зерно, замітає... Хату почали добудовувати... А на третій день вже їде за справами до Запоріжжя...

— Це їх таких два тут у Власівці. Він та Бабенко, голова колективу Червоний Стяг. Іван більш практик, а той філософ. Як зійдуться докупи, то не можна їх розлучити, все мріють, все плани будують. — Уля видимо горда була, що її чоловік такий.

Невдовзі довелося мені познайомитися й з Бабенком, цим будівником-романтиком, мрійником, закоханим у степи й колективізацію. Поезія степів і поезія колективізації творять атмосферу, в якій він провадить свою артіль до вищих форм суспільного життя. Слова „соціалістична Україна“ звучать йому дивною музикою, і в устах його гасла партії перетворюються в потоки лірики, творчої й переможної.

Надзвичайно гуманна вдача цього самоучки, широкий розмах інтелекту і сторожке відчуття вібрацій епохи поєднуються в ньому з ентузіазмом будівництва, організаційним талантом, талантом виховувати членів і з неухильним переведенням завдань партії на селі.

Власне його романтична вдача поймає це все й надає будням будівництва величнього характеру, вставляє їх у історичний аспект.

З ним можна без кінця розмовляти і невичерпана буде криниця його мови. Історія краю, тонка характеристика людей, середовища, соціальних зламів, овіяні все степом... І все гарантоване нестримною ширістю його м'яко променистого погляду.

З годину після того, як ми випадково познайомилися, ми йшли по Федорівці до колективу Червоний Стяг. Тов. Бабенко запитав мене, чи щікавилася я: звідки пішла стара назва слободи „Бурлацька“. Звичайно, я рада знати.

— Не так давно, років двісті тому, тут був дикий степ. Це так зване „Дике поле“. Бачте, як по яругах залягла слобода? Тут селилися після зруйнування Січи недобитки січові, утікачі з панської України, взагалі все, що протестувало, все що було незадоволене, всякі нетяги, заволоки... Вони тут довго ховалися від уряду...

Ми саме підійшли, до виселку, де стреміло вряд кілька зведених, але незакінчених хат. Коло одної більшої будівлі — клуні — гула, як сотня вуликів, машина й приймала послуги людей рвучко, невгавуче.

— А тепер ви нас бачите за будівництвом колективних форм життя, що з них виросте нова культура.

— Старе село гине тепер, це так, ви правильно це сказали. Але вгляньтеся в цей процес розкладу, соціальної диференціації, що відбу-

вається на селі. Факт — село пролетаризується. Вже оцей недорід зробить багатьох заможних хазяїв бідняками. І серед самих незаможників іде процес розшаровання. У мідніших і хитріших є тенденція розгосподаровуватися і через деякий час той, що був незаможник, стає середняком, а то й куркулем. Другий полюс бідноти і досить значний, це декласований елемент, розбещений бандитизмом, махновщиною. Робити коло землі такі люди не хтять, шукають легшого хліба. Цілими валками йдуть вони з сіл у промислові центри. На Донбасі цілі бараки отаких безробітніх по-під містами. Там вони по півроку валяються у бруді, у вошах, голодні. Вони навчаться вперед красти; аж поки то кому пощастило попасті на яку некваліфіковану роботу! А більшість стає уркаганами, покидьками, люмпенами...

— I ви гадаєте, цей процес здоровий? — перебила я йому.

— Здоровий! — твердо блиснув очима бесідник. — Лиш частина з бідноти, найздоровший соціально елемент на селі, найстійкіший, збивається в колективи. І ця частина найпридатніша, щоб будувати соціалістичну культуру. Куркуль негожий на це, він розкладений елемент. Він заражений індивідуалізмом. Він не запряжеться в плуга замісць робочої худоби, як робили це ми на початку, він не буде терпіти жертв, він незвичний...

— Всі вони, — показав очима він на артільців біля машини, — майже всі вони батраки. Для них праця — свято. Коли вони не роблять, то хворіють. А які вони життєрадісні, коли працюють коло землі. Це діти степу, вони люблять землю над усе і це найцінніша властивість у будуванні сільського господарства. Вони здібні переносити й голод, і нужду, аби тільки нагромадити багатств.

І од того, що ми будуємо велике, що наше діло лиш починається, що ми перші камінчики кладемо соціалістичної України, — ми дишемо на повні груди. На селі, підіть, тепер, сум, прокльони, а нам кожен день — радість.

— Часом сам задумуєшся, — не вгавав розмовою т. Бабенко, — які тіні кладе на психіку людини організація його життя. Іду я раз слободою, а тут сусіда:

— Як би мені десь переховатися, — скривився він до мене. — Десь хочеться піти од людей, щоб нікого не чути й не бачити, поки ці облагадії перейдуть... Ну, нема за що взяти, хоч плач, а тут тебе тягнуть, а тут до тебе, що-дня йдуть, та й ідуть!..

Сказав він це, я три крохи пройшов далі, коли гукає наш член з за тину:

— Іване Павловичу, ви із слободи йдете?

— Із слободи.

— А не бачили там у сельбуді, може яка вистава буде?

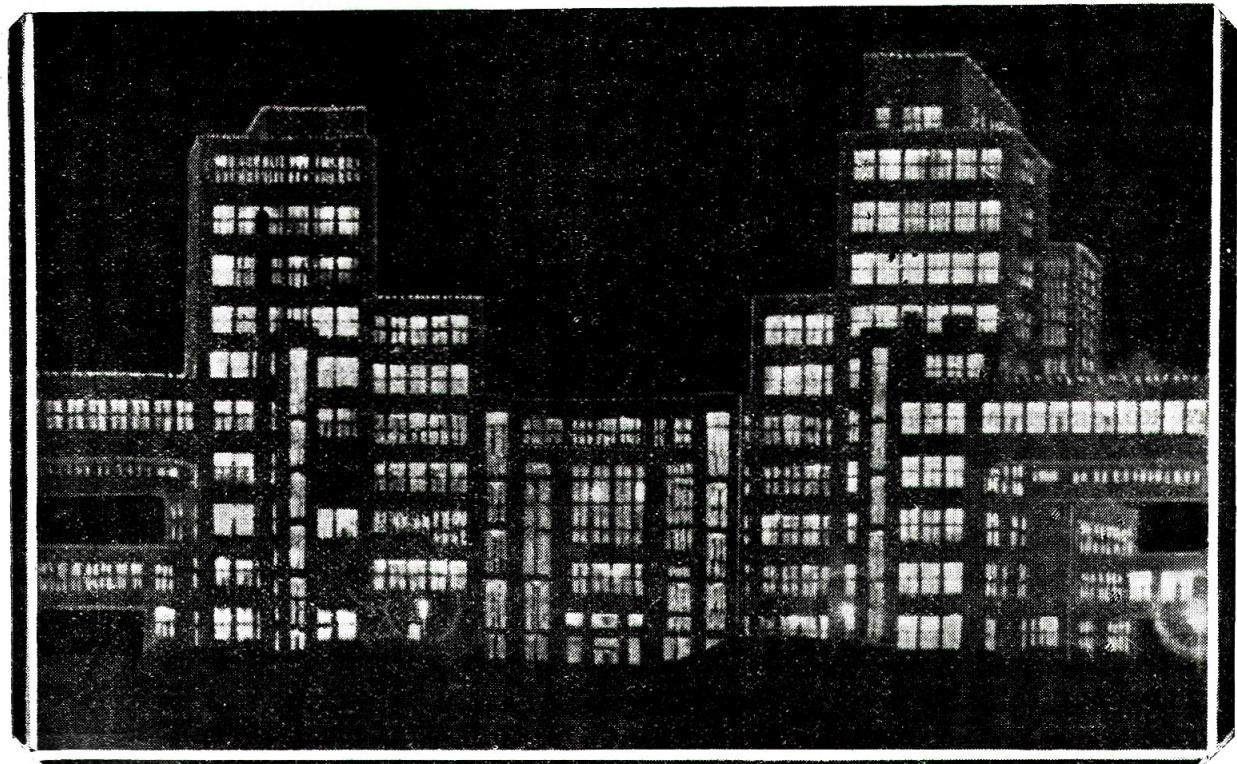
— Буде? Треба піти! А то нудно цілій вечір у хаті сидіти...

От, що робить життя! Той тікає од людей, а той сам шукає їх!

А що таке індивідуальне збогачення?! Єсть у нас багаті дядьки. Як придивишся — чесним способом ніхто не розбагатів, неодмінно якась пляма в нього на сумлінні: хитрощі, обман, здирство, кров...

А колективне співробітництво виховує членів, вони перероджуються, створюється нова етика, створюється нова людина. Он отой, що подає в барабан — гляньте на нього,— показав він на одного члена, степового здоров'яка.— Це ж був хуліган до крайного, останній на селі, з найостаннішої сім'ї. П'яниці, гулящі; досвітки — то не де, як у них... На них плювали, гидували з ними заходити... А тепер,— як він кілька років поварився в колективі — переродився чоловік. Він став тихий, як ягня,

СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ В ДНІ ХІ ЖОВТНЯ

Будинок Промисловості вночі

спокійний, розсудливий, на кожне питання може говорити, і до діла говорити. В нього глибокий розум...

Любовними очима стежив т. Бабенко за своїми членами й характеризував... Йому хотілось би про всіх розповісти, зробити й мені такими дорогими цих людей, які вони є йому.

— А як приглянутися — скільки нового взагалі пішло в селі з колективізацією! Ще як починали ми, то тоді вже настроїлося сторохжко все село.

Ми ж починали на 2-х плужках, 4-ма коровами. А на селі:

— І куди вони дивляться! Кому вони землю дають? Голоті отій, харпакам?

А як побачили, що нам дісталися ці луки (найкраші до речі), то ще гірша лють узяла наших куркулів:

— О! Диви! Ще й де луки їм!

Кожна наша нова машина, кожне досягнення в обробці землі миттю облітає село... Це там гострій ніж у серці. А як привезли трактора, то ціле село збігалося дивитися, а куркулі із злости голови одвертали, щоб не дивитися, як проїжджають повз.

Ви підіть послухайте ввечорі попід загатками... Оце жартують, жартують, а там гляди хтось і кине:

— Я чув, Максиме, ти в колектив записуєшся?

— Хто, я? Та в них он кукурудза невиполота!

— Та що ти гавкаєш! — невитерпить ображений колективець. — Де не виполота? Піди та подивись!

І пішло, і пішло!.. Так тонко, так влучно прикладуть слівце до всього!.. Найсерйозніші питання обсудять вздовж і впоперек...

А оце ми кинули бомбу в куркулів і середняків недавно... Прийняли одного з найзаможніших куркулів Терещенка в комуну. Це зробило величезне враження на село!

— Еге, як Терещенко вже пішов до них, то куди нам грішним! Не видержимо!

Про Терещенка я чула давно. Це машиніст, сільський багатій і ракубиста, промітна голова. Він служив у комуні в олійні, спільній комуні та колективові. Часто ночував. Бачив, як живе комуна. Часто цілі ночі сперечався Терещенко з комунарами та колективцями... Доводило кожне свою правду — як краще жити чи самому, чи колективно.

І так жартами він не раз питав:

— А щоб я подав заяву — прийняли б?

— Подавай, побачимо... — відповідали йому...

На весну Терещенко подає заяву в комуну. Село ахнуло.

Після довгих битв на зборах комуни, у Райпаркомі, таки прийняли Терещенка.

— За це нас ще й досі попрікають — сміється т. Бабенко. — З Гавриловим ми великі друзі і він має звичку завжди казати: „Ми з Бабенком вирішили“... А тепер додають: „Ми з Бабенком і Терещенком“... Ну, ми вважаємо, що зробили з політичного й з господарського боку правильно...

В цей час сталося щось біля машини. Вона відчайно зафурчала й стала.

Круг ней зчинилася спірка.

Дві баби плакали й протирали червоні очі.

— Промий, промий, — раяли одній, а коло другої моцювалася ціла купка й виймала з очей гостюки...

— Бо я кажу, щоб ні одна баба не ставала до роботи, поки половооддувателя не поставлять! — вибухла одна. — Де це видано, щоб половооддуватель був і лінуватися його поставити...

— А чого ж ви не вимагаєте? — підкинув десь збоку т. Бабенко. Це була його звичайна тактика — наводити членів на ті думки й постанови, що їх йому треба добитися.

— Та як вони сміються,— жалібно каже одна засліплена.— Ой, ріже, ріже! Життя нема!..— скрикнула вона.

— Не вхопить! — справді сміявся один між чоловіками.

— Отак вони завжди! — напустилися вже всі жінки.

— І я теж кажу, що треба поставити,— виступив з чоловічої верстви один колективець.— Це не діло, що наші баби будуть сліпнути!

— Та ти завжди за них заступаєшся! Розбалували їх! — серйозніше почалися голоси з чоловічого табору...

— А що вам, усе мовчати?!

— Мовчи, мовчи,— штовхнула вбік її друга,— а то ж битиме вдома!

Добре попосварившись, узялися знов колективці до роботи. Чоловіки вже обіцяли поставити половооддувателя, а жінки умовилися між собою стояти по дві годині до вечора кожній...

Далеко не плакатні вони, ці колективки. Вони забиті роботою й чоловічими стусанами. Це спрацьовані матері, що з сил лізуть, коли б уже мати хатку та зажити „по-людському“. Але самі форми, як бачиш прищеплюють їм нові риси. Вони, хоч боязко, але починають усвідомлювати, що права людські їм є, і що треба їх узяти...

Колектив будується в балці. Сонце заходить і макортні золоторожеві, а тут в низинах уже вечір. Сині тіні, вечірні звуки. Дивно дзвенить степове життя, могуче - ніжним акордом.

Я ночувала в колективі. Випадком вийшло так, що втрапила я до того артільця, що про нього розповідав голова.

Це дуже балакуча людина і теж сприймає життя через призму колективізації...

Мені відомо було, що млина комуна орендує спільно з колективом і що округа обіцяла віддати у власність млина, як комуна й колектив зіллються в одну комуну.

Інтересно, як мій бесідник дивиться на цю справу?

— По моєму колективізація мусить посуватися поступово,— дуже здалека почав він.— І то так, щоб витікала з самого життя. Ну, от, узяти нас: ми ж як починали, то був спільній тільки шмат землі, а жили ми по різних кутках, худоба й реманент окремо. Потім само собою вийшло так, що машини стали спільні; далі члени самі одмовилися тримати окремо робочу худобу. Доводиться будуватися вкупі — вже й клуня спільна, вже й конюшня. А тепер об'єднуємо корів. Сад зasadимо спільний... І так помалесеньку ми й докотимося до комуни...

Цей погляд про поступову колективізацію широко розвивав уже мені голова. І я тільки подивувала собі, як глибоко сидять його ідеї в головах членів.

— А тепер хіба вам не подобається по комунальному жити? — прямо поставила я питання.

— Та ми ще нічого, а от наші баби — ні за що!

— Та й правда — помовчав він.— То я в своїй хаті хазяїн, я собі в вільний час і пасіку догляну, і як хочу в хаті переставлю, перероблю...

А в жінок колективських дуже важливий аргумент такий:

— Ось ви в нас у гостях: ми вас можемо й медом почастувати й яєчком... А в комуні ні, брате! Прийдуть до тебе гости — кліпай очима — нема чим і пригостити... Ну, що вона дасть? Борщу та молока посъорбати? Та й того ж невільно брати...

До речі, Іскровці дуже болють, що так у них, але ж Авангардовці щасливо уникають цього з своєю грошовою системою...

— Hi,— рішуче кажуть колективці.— В гурті веселіше й більш робиться, розгул душі, але жити краще окремо.

І цей дух індивідуалізму в споживанні міцний у колективі. Я відчула це тоді, коли знову повернулася до комуни. Ти розумієш, Василино? Я не знайду відповідних слів, щоб уточнити це відчуття...

— А що, як там у колективі? — питаютъ мене Іскровці.

— Та як! Роблять азартно, так, аж курить...

— А як вони обідають?— ехидно запитав хтось, а другий хтось і відповів:

— Кожне в куточку, так, щоб ніхто не бачив!

— Невже?— дивуються з гурту.— І що воно за смак? А мені в гурті смачніше їсться!..

Другого дня ввечорі я прощалася з комуною. Оскільки вона здалася мені незатишна з самого початку, остільки тепер мені чогось шкода розставатися з нею.

ПИСЬМЕННИКИ У РОБІТНИКІВ КАНАТКИ (ХАРКІВ)

Сидять (з права): В. Сосюра, В. Минко, С. Божко, представник Культкому Канатки, А. Панів, А. Гак. Промовляє С. Пилипенко

— Приїжджай до нас ще! — виряжає мене Улька.

— Приїжджайте на те літо, — прощаються молоді друзі, дівчата — підлітки.

На козлах сидів уже якийсь дід.

— Злазьте мені зараз! — мало не з плачем бралася до нього Улька. — Не сміштесь людей!.. А то через вас та ѿ нам соромно!..

— Та ѿ що ти мені таке, що так кричиш на мене? — філософічно міркує в голос дід.

— Як що? — сплескує руками Уля. — Ви мій батько, а я ваша дочка! Злазьте зараз мені! Іване не давай їм грошей на квитка!..

Дід, бач, випив чарчину і задумав зробити екскурсію в комуну Авангард.

Уля умовляла, просила, лаяла — дід Яків і не чує.

Їдемо. Осіяновський пейзаж. Безока ніч, грім, блискавка. Кудись їдемо, везе кудись молодший Гаврилів.

Іван Гаврилів розказує про ті перспективи грандіозні в цьому краєві, де потрібно розуму та рук, щоб перетворити його на золоте дно, про сьогоднішній день, повний праці, перешкод і труднощів. Він і Бабенко їдуть до Запоріжжя в організаційних справах.

Бабенко розпитує діда Якова про минувшину. А дід, глибокий знавець минувшини, розповідає, де йшов чумацький шлях, як пани не дозволяли з чужою горілкою їхати, а примушували купувати в їх шинках, у яких могилах позаховувано скарби та золото і як його звідтіль дістати...

— А чом ви, дідуся, не хочете жити в сина в Харкові? — питает Бабенко.

— Та я нічого, а от баба моя не хоче. Нема там де ні курчати, ні поросяти держати! Що воно за життя? Ну, а куди баба, — туди ѿ я.

НЕ ЗАБУДЬТЕ
ПЕРЕДПЛАТИТИ НА 1929 РІК
„ПЛУГ“

ПЕРЕДПЛАТУ НАДСИЛАЙТЕ НА АДРЕСУ:
Харків, вул. К. Лібкнехта, 31. „ПЛУЖАНІН“